

BL

I

'89

Bratislavské listy

BRATISLAVSKÉ LISTY/feb/1989 - riadi redakcia, vydáva Ján Čarnogurecký
ul. Karola Adlera 10, Bratislava / Príspevky dopravujte vydavateľovi/
Uverejnené príspevky nemusia vyjadrovať názor redakcie a vydavateľa /
Preberanie článkov písaných pre BL je možná a uvedená praxou /

CLANKY

Ján Druga : Záver oslavných zamyslení
Ján Čarnogurecký : Prípád Ivana Polanského
Ivan Jašek : Možno odzdraviť ekonomiku socializmu?
Iarich Krušliak : Slovenské literárne tvorba na Západe I.
-18- : Literárny týždenník a tí druhí
Mausoleum Chatama Sophera v Bratislave
Ešte raz sporný lev /Zo spomienok Pavla Čarnogureckého/

DOKUMENTÁCIA

List hnutia za občianske slobody na Slo-
vensku MUDr. Dienstbierovi

Záverový dokument vedeckej následnej
schôdsky Helsinskej konferencie /výňatky/

Záver oslavných zamyslení Jána Drugu, ktorý je úvodným článkom prvého tohtoročného čísla BL, je venovaný téme nanejvyšš aktuálnej, veď k "prehodnocovaniu" nedávnej minulosti dochádza všade okolo nás. Keď sa komunisti nechdú zapodievať svojimi vášňami a sŕstvami, autor nás pripomína, že sú tu aj iní, ktorí skutočne trpeli a umierali nevinne.

Ján Čarnogurecký ustvára príbeh najčernejšej nespravodlivosti na Slovensku: analyticky a kriticky rosoberá prípad Ivana Polanského - postoje domácej verejnosti, exilu, Charty a justice a opisuje činnosť Polanského, za ktorú bol súdený.

Ivan Jašek v článku Možno odzdraviť ekonomiku socializmu? obhajuje názor na oddelenie ekonomiky a politiky. V pojmosloví ide pravdepodobne o nevespekovekdú šarždu: to čo je u nás označované ako politika, je mocenské presadzovanie ideologických dogiem aj v ekonomike. Ekonomiku od politiky v skutočnosti oddeliť nemožno, lebo len politika vsádza do ekonomických teórií a schém ľudský rozmer. V autorovom modeli podľa nás chýba priestor pre tvorivosť a spontaneitu.

Iarich Krušliak, výrazná osobnosť slovenského literárneho exilu, nás poslal článok, v ktorom domacia čitateľka približuje takmer neznámy svet slovenskej literatúry na Západe. Autor sa týmto článkom po viac ako 40-tich rokoch prvýkrát vracia do vlasti a redakcia plní sľub otvoriť časopis aj exilovým autorom.

Na verejnosť prenikli chyby, že redakcia Literárneho týždenníka chystá rozhovor s Dominikom Tatarcom o - francúzskej literatúre. Ale Dominik Tatarca, jeden z veľkých tvorcov modernej slovenskej literatúry, dvadsiť rokov vo vnútornom vyhnanstve, zabudnutý priateľmi a známymi, leží tesko chorý na nemocničnej posteli. LT provokuje čitateľov príležitostnými sľubmi, ktoré nespĺňa. Starší ho márne porovnávajú s kultúrnym životom pred dvadsiatich rokov, mladší neprijímajú slovný balast prominentných autorov. Taký je aj autor článku Literárny týždenník a tí druhí, ktorý sa zadrel do Mináče, Váika a Koyša.

Na tento rok pripadá 150. výročie smrti slávneho rabína Moša Sophera, ktorý preslávil po celej Európe bratislavskú rabínsku školu - Jesivu. Článok Mausoleum Chatama Sophera v Bratislave sa pokúša priblížiť našu veľkosť židovskej kultúry na Slovensku.

V minulom čísle sme uverejnili článok Josefa Jablonického Sporný lev o predhistórii Pomníka čes. štátnosti na Vajanského nábřeží v Bratislave. V tomto čísle uverejňujeme úryvok zo spomienok Pavla Čarnogureckého. Úryvok osvetľuje okolnosti odstránenia "sporného leva" a pôvodného pomníku na dnešnom námestí Ľudovíta Štúra. Pomník pozostával so sochy M.Š. Štefánika a leva so štátnym znakom na pylóne. Sochu Štefánika odstránil komunistický režim začiatkom 50-tych rokov. Podľa dostupných informácií ju dali rosovať.

REDAKCIA

Ján Druga : ZÁVER OSLAVNÝCH ZAMYSLĚÍ

Do tretice všetko dobré /alebo všetkého dosť/. Ak sme sa po štyridsiatich rokoch zastavili na chvíľu pri tom, ako asi vyzeral v súčasnosti katolícka Cirkev na Slovensku a ako by mohla kráčať do budúcnosti, nemožno ináč, ako zakončiť túto sériu článkov zastavením sa pri tých, ktorí niesli ťarchu všetkých hrôz, teda pri obetiach stalinského-gottwaldovského obdobia.

V roku 1943 prišiel na Slovensko z Chorvátska páter Tomislav Poglajen - Kolakovič. Mal plány dostať sa do Sovietskeho zväzu, aby tam vyjednával o povojnovej pomoci Cirkvi tejto krajiny. Ako odrazivý mosťák si zvolil Slovensko, kde čakal na prechod fronty, aby takto mohol prejsť na sovietskú stranu. Od jesene 1943 do augusta 1946, kedy navždy opustil Československo, zhromaždil okolo seba množstvo mladých ľudí, väčšinou študentov, ktorých nachádzal pre prácu v malých skupinách v laickom apštólate. Pre týchto ľudí okolo Kolakoviča sa vžil názov Rodina. V roku 1944, v čase vypuknutia Povstania mal užší kruh Rodiny asi 100 členov.

Po roku 1948 začali byť členovia Rodiny a ďalší, ktorí začali pracovať v malých náboženských krúžkoch, zatýkaní a odsudzovaní na dlhé roky väzenia. Dohromady bolo v 50-tych rokoch na Slovensku odsúdených asi 51 ľudí pre činnosť v náboženských krúžkoch a dostali spolu trest 403 rokov a tri mesiace väzenia.

V roku 1950 pôsobilo na Slovensku 20 ženských rehoľných spoločností: Anglické panny, Milosrdné sestry sv.Križa, Alžbetinky, Školaké sestry de Notre Dame, Dcéry Panny Márie Pomocnice, Setaárky, Sestry Nepoškvrneného počatia Panny Márie, Premanštrátky, Dcéry sv.Prančiška, Služobnice Ducha Svätého, Ursulinky, Vincentky, Dcéry Najsvätejšieho Spasiteľa, Dcéry Božského Vykupiteľa, Dominikánky, Školaké sestry III. rádu sv.Prančiška, Dcéry Božskej Lásky, Sestry Notre Dame - kanonicky, Sestry sociálnej služby a Baziliánky.

Všetkých rehoľných sestier bolo na Slovensku niečo vyše 4 tisíc a pôsobili tu asi na 270 miestach - väčšinou v nemocniciach, starobincoch, sirotincoch, v sociálnych ústavoch, v školách, pri údržbe kostolov a kňazských seminároch. Najväčšou rehoľou boli Vincentky. Bolo ich vyše 950 a pôsobili asi na 50 miestach.

V noci z 28. na 29.augusta 1950 boli takmer všetky miesta, kde pôsobili sestričky, likvidované. Sestry boli najprv sústredené do väčších kláštorov, odkiaľ chodili asi rok pracovať na štátne majetky, do lesov a v sime ako krajčírky. Sestry v nemocniciach mohli najprv zostať, pretože ich nebolo tým nahradit', ale postupne boli tiež prepustené s práce.

V roku 1951 boli skoro všetky slovenské sestričky vyvezené do českého pohraničia, na práce do tovární. Na Slovensku zostali len choré a staré a tie, čo ich opatrovali.

V Čechách žili sestričky až do začiatku šesťdesiatych rokov v pracovných táborech. Do práce a z práce ich vozili autobusmi, návštevy mali kontrolované a povolované len v určité dni. Presídliť na Slovensko sa nemohli.

Na začiatku šesťdesiatych rokov ich začali rozdeľovať do práce v Domoch dôchodcov a v útavoch sociálnej starostlivosti v Čechách. V roku 1959 sa mohli niektorí vrátiť na Slovensko, ale potom to bolo znova všetko obmedzené a o návrat kaďdej osobe na Slovensko treba dočasne získať.

Okrém toho, v päťdesiatych rokoch /čo sa podarilo zistiť/ bolo zo Slovenska vo väzení 76 sestier a odsúdení boli spolu na 124 rokov a osem mesiacov.

V roku 1950 pôsobilo na Slovensku 16 mužských reholí: fran-tiškáni, dominikáni, jezuiti, pieristi, kapucíni, tešitelia, milosrdní bratia, verbisti, lazarišti, basiliani, redemptoristi, promonštráti, benedikťini, minoriti a školskí bratia. Pôso-bili na Slovensku asi na šesťdesiatich miestach a spolu ich bo-lo asi 1 100. Pôsobili ako kňazi, kazatelia, v školách, nemoc-niciach, pri vydávaní kníh a časopisov. V noci s 13. na 14.ap-ríla a zo 4. na 5.mája 1950 boli všetky mužské kláštory na Slo-vensku zlikvidované.

Rehoľníci boli najprv odstreďovaní do veľkých kláštorov /Podolíneč, Jasov, Hronský Beňadok/ a potom rozdeľovaní. Mladí boli povoláni na vojenskú službu, kde v PTP strávili tri až päť rokov. Starší boli odstreďení v pracovných táboroch v Če-chách /v Kráľíkoch, Šelive na Kľedno/, kde boli držaní až do konca päťdesiatych rokov. V 50-tych a 60-tych rokoch bolo zo Slovenska odsúdených asi 162 rehoľníkov a spolu boli odsúdení na 4 tresty doživotia a 870 rokov väzenia. Z rehole salesiánov bolo odsúdených 43 rehoľníkov. Rozsudky sa podarilo zistiť len u 19-tich, takže spoločné číslo je omnoho väčšie.

Páter Trška - provinciál východoých redemptoristov, zomrel v leopoldovskom väzení na nápal pľúca. Niektorí strávili 10 rokov v pracovných táboroch a potom až do roku 1953 vo väzení.

V januári 1951 bol proces s biskupmi Vojtaššákova, Gajdišom a Busalkom. Sedemdesiatšesťročný Vojtaššák bol odsúdený na 24 rokov, Gajdiš a Busalka na doživotie. Ostatní slovenskí bis-kupi boli v tom čase internovaní. Biskup Gajdiš zomrel vo vä-zení v Leopoldove.

Koncom roku 1948 začalo zatváranie diecéznych kňazov. /Z tohto obdobia sú známe prípady, keď veriaci strážili svo-jích kňazov na farách. Príchod došlo často k vážnym incidentom, boli smutné prípady, mnohí kňazi putovali do väzenia./ V júli 1950 zriadili v Štátoňovciach sietreňovací kláštôr pro diecéznych kňazov. Došlo ich tam okolo dvoch. Tábor trval asi do roku 1952.

V 50-tych rokoch bolo na Slovensku sovretých /čo sa podarilo zistiť/ asi 250 diecéznych kňazov. Vo väzení strávili spolu asi 370 rokov. /V episkopálnej diecéze bolo 13 kňazov, z toho bo-lo 70 vo väzení. Tresty sa podarilo zistiť u 29-tich. Takisto spomedzi nitrianskych kňazov sa podarilo zistiť tresty len asi u polovice, takže celkový počet rokov strávených vo väzení je omnoho väčší./ Treja kňazi: Andrej Geri, Alfons Paulen a Au-gustín Paška zomreli vo väzení. Kňaz Ernest Bokor zomrel doma štyri dni po prepustení z väzenia.

Dvadsaťosemročného apríla 1950 bol v Prešove zinscenovaný tzv. Veľký ešbor, ktorým schválil likvidáciu gréckokatolíckej Cirkvi na Slovensku a jej pripojenie k pravoslávniu. 162 gréckokatolíckych kňazov, ktorí odmietli podpísať prestup k pravoslávniu, bolo internovaných. Mnohí z nich boli spolu s rodinami vyvezení do českého pohraničia. Otec biskupa Gajdiša som už spomenul, na dlhé roky bol odsúdený aj druhý gréckoka-tolícky biskup Hopto.

Z evanjelických kňazov a teológov bolo v rokoch 1948-68 na Slovensku odsúdených a väzených 33 kňazov. Tresty sa napo-darilo zistiť.

Dvadsaťateho prvého mája 1949 štátny súd v Bratislave sú-dil 60, väčšinou mladých ľudí pre tzv. špiónskú činnosť. Boli to prevažne vysokoskólkoci, ktorí boli počas Slovenskej republi-ky náboženky alebo národne činní. Nikto z nich nebol po skon-čení II.sv. vojny súdový v tzv. retribučných súdoch. Výsledok boli: 3 tresty smrti, jeden na doživotie a ostatní boli odsúde-ní spolu na 424 rokov a 6 mesiacov /tresty sú z odvolacieho Najvyššieho súdu v Prahe/.

V auguste 1950 prebehol v Bratislave súd proti "Komande-rovi a spol." Súdených bolo 53, tiež väčšinou mladých ľudí, po-dobne aktívnych na Slovenskej republike ako v predchádzajúcom prípade, takže nikto z nich nebol odsúdený v retribučných sú-

doch. Všetci boli odsúdení v dĺžke od dvoch do dvanásť rokov.

V decembri 1950 vyniesol štátny súd v Bratislave rozsudok proti deviatim obvineným pre tzv. špiónskú činnosť. Odsúdení boli spolu na 71 rokov väzenia.

Takých súdov bolo na začiatku päťdesiatych rokov mnoštvo. Väčšina odsúdených putovala potom na dlhé roky do uránových baní v Jáchymove.

Po celé päťdesiate roky prebiehali na všetkých ľudových súdoch procesy s roľníkmi. Formálne ich súdili za nesplnenie povinných dodávok poľnohospodárskych produktov, no v skutočnos-ti išlo o likvidáciu roľníkov ako samostatnej spoločenskej triedy a o vytvorenie podmienok pre združstevňovanie. Zo spät-ného pohľadu to boli anonymné procesy, väčšinou s jedným obža-lovaným /dodávky boli prakticky nesplniteľné/.

Z neplníčov boli vybratí opravdivé najlepši roľníci, s prirodzenou autoritou v dedine. Obvinili ich z trestného činu ohrozenia zárobkov alebo z trestného činu ohrozenia jed-notného hospodárskeho plánu. Trestná sadzba bola do troch ro-kov, pri opätovnom odsúdení 3 až 10 rokov. Takýchto procesov prebehlo na Slovensku za celé päťdesiate roky stovky, možno tisíce. Odsúdení roľníci neboli nikdy rehabilitovaní.

Vymenovať všetky procesy na Slovensku v období rokov 1948 až 1968 nie je možné. Spomeniem už len pre orientáciu: procesy s príslušníkmi Demokratickej strany, procesy so slovenskými buržoaznými nacionalistami, procesy proti dr. Emilovi Vidrovi a ďalším bývalým funkcionárom sociálno-demokratickej strany na Slovensku, procesy proti dr. Jarichovi Karvešovi a spol.

V rokoch 1949 - 1983 bolo na Slovensku odsúdených pre ná-boženské veci 21 katolíckych veriacich spolu na 13 rokov a dva mesiace nepodmienečne a 3 roky a osem mesiacov podmienčne. Z evanjelických aktivistov boli odsúdení štyria spolu na 2 ro-ky a štyri mesiace nepodmienečne.

V lete 1974 prebehol v Bratislave súdny proces proti "Prin-cipiálnym ľuďom". Odsúdených bolo 13 ľudí spolu na 40 rokov a šesť mesiacov nepodmienečne a 4 roky a deväť mesiacov pod-miенеčne.

Z politických procesov prebehli v Bratislave súdy proti Pavlovi Ličkovi, Ladislavovi Kalinovi a jeho manželke Agneši Kalinovej. Pavol Liško bol obžalovaný z poškodzovania záuj-mov republiky v zahraničí a odsúdený na 18 mesiacov nepodmie-nečne. Ladislav Kalina bol spolu s manželkou Agnešou obvinený z poburcovania a odsúdený na 2 roky nepodmienečne. Jeho man-želku prepustili na slobodu po štyroch mesiacoch.

/Pozn.:Kto chce informácie som čerpal zo samizdatovej publiká-cie KaROL: Politické procesy/

Každ len zbežne spočítame čísla, ktoré som tu uviedol, do-staneme spolu 2 693 rokov väzenia. Poky strávené v pracovných táboroch sa už asi ani nedať spočítať.

Koľko ľudských osudov a koľko utrpenia stojí za týmito číslami. Len si predtájme pamäti niektorého z nich.

Dostal čas, aby bol v Bratislave postavený pamník týmto obetiam stalinsko-gottwaldovských deformácií. Nie preto, aby vyvolával nové pomny a nenávisť. Už toho bolo v tomto storo-čí dost. "Mája je poketa i odplata", hovorí Hospodin /5M 32, 35/.

Pri zatváraní a popravení týchto ľudí išlo o duchovné vykorenenie národa. Dnes tu mal byť už iný typ človeka, iné myšlienky a ctienci. A ak nie je, tak okrem Hospodinovi, patrí vďaka a úcta na prvom mieste práve týmto ľuďom. Oni zachránili kontinuitu duchovného i kultúrneho života na Slovensku. Oni dokázali, že existujú v živote hodnoty, pre ktoré, keď treba, hodno i trpieť. Vyšli z väzenia a odvzdali tieto hodnoty neporušené ďalej. A to, že dnes nenosia v sebe nenávisť, je po-sledným potvrdením týchto hodnôt.

Je potrebné, aby v Bratislave na prívreranos mieste stál pamník, ktorý by vyjadroval našu úctu ku nim všetkým, k ich utrpeniu, pretože bez toho by v slovenskej budúcnosti zostalo čosi nadopovedané.

A toto nech je záver všetkých našich "oslavných" samyelo-ní!

Ján Černogurák : PRIPAD IVANA POLANSKÉHO

15. decembra 1923 Okresný súd v Liptovskom Mikuláši prepustil z výkonu trestu na slobodu Ivana Polanského. Predbežne sa tek ukončil prípad, ktorý posledný rok pútal na seba značnú pozornosť pre výšku uloženého trestu aj pre dôvod odôvodnenia. Práve preto, že je Ivan Polanský už na slobode, možno sa k jeho prípadu vrátiť, posúdiť sa ním z rôznych uhlov a hľadať v ňom poučenie. Podľa dostupných informácií možno sa pokúsiť aj o rekonštrukciu predohry neskoršej súdnej dohry.

Ivan Polanský, narodený 1916, pracoval ako technik v Závodoch všeobecného strojárstva v Novej Dubnici, okres Považská Bystrica. Je katolík, otec štyroch detí a jeho katolíckosť by mohla mohol ospravedlniť za militantný. Komunizmus nepovažoval - mierne poverený - za dokonalý systém. Prínajmniej od začiatku 80-tych rokov, ale možno aj skôr, roznožoval neoficiálne náboženské texty; najskôr na písomno stroji, neskôr na ornámu a cyklostyle. Okruh jeho záujmu sa časom rozširoval. Monitoroval náboženské vysielanie v sápadných rozhlasových staniciach v slovenčine a rádiu vydával v cyklostylovanom časopise Výber. Samotný vydal aj nejaké chartistické materiály o porušovaní ľudských práv. V r.1936 vydal osobitné číslo Výberu k voľbám do zastupiteľských zborov v CSSR, odrádzajúce občianov od úleatí na voľbách, keď to nie sú slobodné voľby. Ale rýdzo náboženské materiály mali stále v jeho vydavateľskej činnosti prachu. Koncom r.1936 vydal prvý Historický zápisník, tematicky venovaný osobe dr. Josefa Tízu, v r.1987 druhý, venovaný osobe Andreja Hlinku. Prípravoval aj tretí, venovaný už udáčenosti, ale ho nestihol vydať, pretože ho zatkli. Všetky seriálové materiály vo svojom byte v Novej Dubnici alebo neďaleko na chate, Slabodná Durčou údajne počúval aj na prescoviu a ten aj prepisoval niektoré texty.

Možno predpokladať, že štátna bezpečnosť dávno vedela o jeho činnosti, ale nezasahovala. Zatkli ho až v novembri 1987 po vydaní oboch Historických zápisníkov. Trestné stíhanie formálne začali práve na základe akého anonymného listu, ktorý Ivan Polanský vniol a vydávanie Historického zápisníka. Štátna bezpečnosť najskôr kvalifikovala jeho činnosť ako podporu a propagáciu fašizmu /§ 260 Tr. zák./, neskôr stíhanie pre kvalifikovala na podvracenie republiky podľa § 98 odsek 2 Trestného zákona podľa tohto paragrafu ho aj odsúdili.

Polanský počas vyšetrovania nikoho neprozradil. Rozsnožovanie seriálov priznal. Čistočne "ofutoval" sarenie niektorých textov do Historických zápisníkov. Súd ho odsúdil na štyri roky.

Ivan Polanský urobil veľkú prácu na poli slovenského seriálov. Výtlačky jeho tlačiarne išli do desiatistícov. Niektoré tajné rehole jamu včas za rozsnoženie svojich modlitebných aj iných textov. Medzi prvými na Slovensku venoval štátnu pozornosť porušovaniu náboženských práv. Ako však jediný preberal a rozsnožoval rádiu sápadných rozhlasových staníc v slovenčine. Jeho odsúdenie pre seriálov bolo veľké. Ale práve tu niekde premenili respory, ktoré mal so svojím okoliím. Podľa prístupných správ, Hlinka, ktorí s ním spolupracovali na vydávaní, mali výhrady k niektorým materiálom. Považovali ich za príliš provokujúce rehoim a naviac bez jakej ideovej koncepcie. Plasticky sa to prejavilo na Historických zápisníkoch. Zaradil do nich texty, najmä Andreja Hlinku a Josefa Tízu a pozícií, dnes neprijateľných na Slovensku ani v zahraničí. Zdá sa, že Ivan Polanský nemal odhad pre dnosnosť a nevhodnosť publikovaných textov.

Zlý odhad sa mu stal pravdepodobne soudný. Možno predpokladať, že keby ho rde odsúdili už dávno, ale kým sa Polanský držal náboženských a ľudskoprávných tém, režim si nemohol dovoliť jeho odsúdenie. Pred vydaním Historických zápisníkov by Polanského prípad nepadol do klasickej schémy prenasledovania disidentov a dostalo by sa mu dora aj na Západe širokej podpory. Po vydaní zápisníkov mohol režim oprávnene predpokladať, že podpora Polanského bude vážna, tým viac, keď sa spojitlva presne nevedelo, na čo je stíhaný a jeho činnosť na kvalifikovala ako podporu a propagáciu fašizmu. Režim využil situáciu a spočítal Polanského aj iné seriálové, nielen Historické zápisníky. Súd ho odsúdil na Historických zápisníky, frazištské časopisy, ktorý tlačil a so časopis Výber, v ktorom publikoval niektoré domáce protirežimné texty a zahraničné rozhlasové relácie. Súd ich kvalifikoval ako podvracenie republiky vo väčšom rozsahu.

Pri obrane Polanského sa ukázalo, akou traumou je stále pre Slovanek komplex problémov okolo Slovenského štátu a ľudského hnutia. Hoci Historické zápisníky predstavovali iba menšiu časť textov, za ktoré Polanského stíhali, v režimnej propagande okolo prípadu sa spomínali takmer len citáty z nich, často vytrhnuté z kontextu. Polanský v Historických zápisníkoch dokazoval /pomocou textov iných autorov/, že dr. Tízu robil, čo mohol na obrádenie vplyvu Hlinkov na Slovensko, na záchranu Židov a na udržanie prijateľných pomerov počas vojny. Koniec koncov, v r.1942 mu to potvrdzoval Vilém Široký v notáku z väzenia. Mohla to byť - raz to iste aj bude - zaujímavá téma pre poleniky historikov, aj keď možno pochybovať, že v polemikách použijú materiály z Historických zápisníkov. Nezale by to byť téma na trestné stíhanie; preto bolo trestné stíhanie Ivana Polanského protirežimné. Napriek tomu bolo ťažké získať medzi Slovákmi otvorenú hlesy v prospech Polanského. Tak sme už sadupani do zera kvôli Slovenskému štátu. Je charakteristické, že ani slovenská emigrácia sa neovzala otvorené na podporu Polanského - sála so strachu, aby ich na Západe neoznačili za klérofašistov. Tiež sa ukázalo, že skupiny v emigrácii, ktoré stávajú div nie na právej kontinuite Slovenskej republiky neboli schopné urobiť v prospech Polanského absolútne nič.

Podporu Ivana Polanského rozkýšal pražský Výbor na obranu nespravodlivo stíhaných pod záštitou Charty 77. Prvé oznámenie o stíhaní Polanského vydal ošie v novembri 1987 /oznámenie č.706/ a potom sústavne sledoval vývoj trestného stíhanie. Oznámenie prečítal Ivan Hájek v Hlase Ameriky. VONS sa neobseral na ideologické, politické či iné ohľadly, ale vychádzal dôsledne z právnej nepodloženosti trestného stíhanie. Zástupcovia Charty pripravili Polanského prípad na stretnutiach s prominentnými navštevovníkmi zo zahraničia. Zrejme pod vplyvom týchto stretnutí britský delegát na viedenskej následnej schôdke Helsinskej konferencie uviedol Polanského prípad medzi prípadmi politických väzňov v Českoslovaneku a požadoval jeho prepustenie. Po Polanského odsúdení vjšla z prostredia Charty iniciatíva na založenie Výboru na obranu Ivana Polanského, do ktorého vstupilo vyše 80 vydavateľov a spolupracovníkov zmišiadetov z celej republiky.

Chartu nebolo možné obviniť z klérofašizmu, preto zástoj Charty vešal ušabil podporu Polanského aj v slovenskom prostredí. Pred a po odnom pojednávaní prebehla v rôznych oblastiach na Slovensku podpisová akcia na Polanského, pri ktorej sa nezabieralo ponež 4 tisíc podpisov. Podpisy boli doručené súdom. Asi 170 podpisov za Polanského prišlo od českých emigrantov so Švajčiarska. Na pojednávanie s Polanským v Banskej Bystrici aj v Bratislave prišlo zakaždým asi 50 osôb. Postupne o prípade referoval aj najpopulárnejší redaktor na Slovensku, Anton Hlinka z Hlase Ameriky.

Osobitnou kapitolou je postoj bezpečnosti a súdov v Polanského prípade. Zrejme schválte ani pol roka viedli proti Polanskému stíhanie za podporu a propagáciu fašizmu, hoci táto kvalifikácia v jeho prípade neprichádzala do úvahy. Proti Polanskému vypracoval snoleký pseudok aj "vedecký ateista" Andrej Dényi, vedec z akého odboru. Až do skončenia trestného stíhanie bezpečnosť a súdy presne rozsačili, ktoré texty spomedi stoviek strán seriálov považujú za závažné. Uvádzali iba zopár citátov, vytrhnutých z kontextu, napr. výrok Andreja Hlinku po voľbách v r. 1920 - neprestanen v úsilí, kým neurobia z červeného Slovenska Slovensko bielo. Andrej Hlinka tak reagoval na volebný úspech socialistických strán na Slovensku v r.1920. Polanského aj za tento výrok odsúdil súd v r. 1988 za podvracenie republiky! Prednáda senitu prvostupňového súdu v Banskej Bystrici Arnešt Štorpil bol rozsačný aspoň v tom, že neobmedzil prístup verejnosti do pojednávacej siene, ale počas pojednávania Polanského ironizoval. Ani do vnesenia rozsudku a jeho ústneho odôvodnenia nkonkretizoval, za čo je Polanský súdený. V písomnom rozsudku vyjadril tútosť, že bezpečnosť postupovala pri vyšetrovaní umiálne a neodhalila celú sieť Polanského spolupracovníkov.

Odvolači Najvyšší súd SSR hrubo porušil zásadu verejnosti súdneho konanie. Do súdnej siene pustil iba najbližších príbuzných Polanského, inak ju zaplnil štátar. Asi 50 sápujcov o účasť pustili len po vrátnicu budovy. Tam ich tajní policajti filmovali a pokúšali sa odčúvať na políciu.

Verejný ohlas prípadu sa stále stupňoval, najmä po vyznesení 4-ročného trestu na krajskom súde. Prípád dostal medzinárodnú dimenziu. Možno si predstaviť, že režimu sa stal prípad príťažou a chcel ho nejakú ukončiť. Urobil to šalamúnky. Amnestia z 27. októbra 1988 snížila Polanskému trest na polovicu. Zo svyšku dvoch rokov mu uplynula polovica 6. novembra 1988 /do trestu sa započítava aj v zba/. Polanský si podal žiadosť o odpustenie svyšku trestu - zákon to umožňuje - a súd ho 15. decembra podmienčne prepustil na slobodu.

Napriek všetkým peripetiám, Polanského prípad ujasnil niektoré veci viacerým súčasným.

Solidarita, ktorá nakoniec Polanského obklopila, vo svojom dôsledku pomohla celému samizdatu v Československu. Práhli biele vedomie spoločnosti, že samizdat je užitočný a obžalania majú právo na jeho vydávanie a čítanie. Možno dúfať, že o to ujasnil aj režim a druhýkrát si lepšie rozmyslí, kým sačne stíhať ďalších ľudí so samizdat. Režim sa mohol presvedčiť, že nemusí vyjsť pokus o demagogické skresľovanie obsahu samizdatu.

Ivan Jašek : MOŽNO OZERAVIŤ EKONOMIKU SOCIALIZMU Y

Príkladovka na ozdravenie ekonomiky socializmu nevznikla v hlavách kritikov tohto zriadenia, ani v dielňach ideologickej diverzie CIA. Je veľmi reálna a dnes už každému samozrejme. Pracujúca Československa je zrejme už niekoľko desaťročí. Dá sa povedať, že ľudia s radostou prijali, keď sa vláda a vedenie komunistickej strany stotožnili s príznamkami našich ľudí, ktoré denne obiehajú obchody, aby zoznali nedostatkové servitky, detské prádlo, topánky alebo nebudaj módný tovar pre svojú skrášlenie.

Potrebu zásadnej zmeny ekonomiky socializmu zdôvodňuje najvyššia autorita socialistickeho sveta M.S. Gorbačov kniha "Perestrojka", že "... v istej etape ... spomaľovalo sa tempo rozvoja krajiny, čoraz častejšie dochádzalo k výkyvom v hospodárstve, začali sa hromadiť a vyostrovať ťažkosti, narastali nevyriešené problémy ... Rast národného dôchodu na začiatku osemdesiatych rokov klesol na úroveň, ktorá sa fakticky blížila k hospodárskej stagnácii." /Prestavba a nové myslenie, str. 15/

Podobné konštatovania vydali v ČSR do prijatia zákonov o štátnom podniku, podnikohospodárskom družstevníctve a družstevníctve vôbec. Ich cieľom je, aby sa dalo dočítať v dôvodovej správe k zákonu o štátnom podniku, ... "opustiť kde-tu prežívajúce, neperspektívne tendencie extenzívneho hospodárenia". O úprimnosti posledného vyhlásenia asi zapochybuje aj sekretárka, ktorá prepisovala návrh zákona. Ak bolo čosi nehospodárne kde-tu, načo z toho robiť zákon.

Problémom sa zaberá aj tzv. disidentská garnitúra, ktorá vo svojom vyhlásení "Deaktivácia pre všetkých" v bode 6 navrhuje cesty k hospodárskej prosperite. Že sa názory na riešenie diametrálne rozchádzajú od prijatých zákonov, je viacmenej samozrejmé. Stanovisko strany vychádza z prvotnej požiadavky upevňovania socializmu, stanovisko disidentov sleduje požiadavku upevnenia ekonomiky. Ak si tieto dve hľadiská protirečia, každý vyhlasuje svoje riešenie za jediné možné.

Pokúsme sa ozrejmiť si problém analýzou, v ktorej ako prvý krok oddelíme politiku od ekonomie, aj keď nám tieto dva termíny v škole spájali do nedeliteľného celku.

Ľudia, ktorí sa profesionálne zaoberajú ekonomikou na Východe i Západe sa zhodujú v jednom - je to systém konkrétnych hospodárskych činností ľudí v ich vzájomnej vnútornej závislosti /Príručný slovník náučný, ČZAV 1962/. Zhodujú sa aj v ďalšom, že každý systém pozostáva z konkrétnych, pre svoju funkciu určených častí, že sú medzi nimi vzájomné vzťahy a má svoje cieľové správanie. Ak vylúčime ktorúkoľvek z vyššie uvedených podmienok, prestane systém fungovať, či už ide o motor v aute, zásobovanie trhu tovarom alebo o celé národné hospodárstvo.

Na pohľad jednoduchá formulácia si vyžiadala roky bádania a práce uznávaných ekonomických autorít, kým objasnili,

Naproti tomu Polanského odsúdenie a väzenie dokazuje, že v Československu satiať nie sú spoločenské a politické podmienky pre nezávislý, slobodný a objektívny výskum dejín ľudského hnutia a Slovenského štátu.

A čo prípad súčasných Bolo by zaujímavé, aké poučenie si sobral so svojho prípadu Ivan Polanský? Nejaké poučenie si určite sobral.

Základné údaje:

Ivan Polanský, nar. 22.3.1936, bytom: Nová Dubnica, Hviezdoslavova ulica 9/61; zatknutý 6. 11.1987, prepustený 15.12.1988; vyšetrovanie viedol npor. Ján Hyša z StB Banská Bystrica; v zastúpení krajského prokurátora v Banskej Bystrici Alojza Mikulšince podal žalobu prokurátor JUDr. Josef Ondruš; rozsudok Krajského súdu v Banskej Bystrici zo dňa 17. júna 1988, spisová značka 1 T 9/88, predseda senátu Arnošt Skorpiš, sudcovia JUDr. Josef Švarc, Peter Holob, Ján Sršeň, Ing. Ferdinand Baláž, odvolanie obžalovaného aj prokurátora; uznesenie MS SSR o zamietnutí odvolania spisová značka 2 To 25/88 zo dňa 30. augusta 1988, predseda senátu JUDr. Pavol Toman.

ako je to s plnením uvedených troch podmienok. Hľadanie optimálnych konkrétnych častí systému vyústilo do vedy zvanej organizácia. Tí, ktorí ju prednášajú na vysokých školách, sedia aj v ekonomickej komisii ČV KSC a vedia, že kampaňovitá rozširovanie výroby, služieb a obchodu do VNH, inakedy zas rozdeľovanie napr. automobilky na samostatné podniky pre výrobu častí, nemá nič spoločné s vedeckou organizáciou. Uvedenému prístupu chýba rozhodujúce hľadisko, výber častí určených pre svoju funkciu. Ak pre obchod sa zeleninu je rozhodujúce, aby bola čerstvá a čo najrychlejšie z poľa na stole k reňajkám, nemožno z toho urobiť generálne riaditeľstvo. Ak chce vyrábať spotrebnú elektroniku a predávať ju vo svete so svetovou kvalitou, musfa mať generálne riaditeľstvo a nemožno tvrdiť a nekompromisne riadiť vývoj, výrobu, odbyť, kooperácie s ostatnými svetovými výrobcami. Ani jednu z uvedených funkcií nemôže nahradiť rada pracujúcich a vôbec nie zvládnuť jeden alebo dva podnik.

Priroru v tejto organizácii vôbec nemá socializmus alebo kapitalizmus. Žiaden podnikateľ by sa neodvážil v takej národnej neistote a prosperite presadzovať svoj subjektívny názor. Prave tak neprospeje socializmus pracujúcim, ak im umožní svojí si riaditeľa závodu, ale nechá ich ako strokovácnov na pustozemstve postaviť si atómový podnik.

Zložitejšími ako organizácie sa ukázali vzájomné vzťahy medzi časťami ekonomických systémov. Podobne ako v živom tele, tvoria väzby nervový sústavu aj v podnikovej organizácii. Tento objav pre ekonomiu urobil britský neurolog a kybernetik W. Ross Ashby. Rozpracoval teóriu ovládania ekonomických objektov a v nej najzákladnejšiu formu - homeostat alebo samoreguláciu. Tvoja ekonomicke subjekty, ktorých činnosť sa vzájomne dopĺňa a dopĺňa, nepotrebujú žiadne ďalšie riadenie. Ak poskytovateľ zeleniny urobí dohodu s obchodníkom so zeleninou krátko, čo a kedy im má doviest' do predajne, nepotrebuje ani VNH, ani zdovú ústáren, ani oddelenie národnohospodárskej evidencie. A úplne vystačí aj s jednoduchým súkromným vlastníctvom. Výskumné ústavy ukázali, že táto jednoduchá vlnba má uplatnenie aj v podnikovej organizácii medzi výrobnými centrami vo vnútro podnikových službách, medzi výrobou a jej servisom a podoben.

K objasneniu zložitejších väzieb špecializovanej výroby prispel objaviteľ všeobecnej teórie systémov Ludwik von Bertalanffy. Jeho ekvifinálne ovládanie systému zabezpečuje vertikálnu proporciálnosť jednotlivých častí ekonomických objektov. Vychádza z predpokladu špecializovanej výroby, v ktorej každý celok môže len vtedy správne fungovať, keď správne fungujú jeho časti. Vychádza z podriadenosti častí celku, ktorá vyplýva z vertikálnych interakčných vzťahov. V praxi znamená táto forma vrcholové riadenie výrobného procesu priebežným tvorením a rušením podnikových útvarov v takom složení a takej veľkosti, aby boli v súlade s meniacim sa výrobným programom. Pod útvarmi sa rozumie cechy, závody alebo špecializované výrobne, ale aj výskum, vývoj a zavádzanie novej výroby. Funkcia takéhoto riadenia nie je administratívna, ale koncepčne riadiaca. Zredukovanie predstáv o riadení v socializme na rozpis plánu, stedo-

vane jeho plnenie a prerozdelenie zdrojov medzi výrobnami, závodmi alebo podnikmi je diletantské nepochopenie ekonomiky. Nemá nič spoločné so spoločenským alebo súkromným vlastníctvom výrobných prostriedkov. V tejto časti musím oponovať manifestu Hnutia za občianske slobody. Súkromné vlastníctvo alebo tzv. ľudový kapitalizmus nemôžu nič zmeniť na stagnácii čs. priemyslu a na jeho zastaralosti. Tomu pomôže iba dôsledná demokracia riadenia, zbavená akýchkoľvek politických hľadísk a hlavne politicky odsadzovaných riaditeľov a námestníkov. Záseh skupiny akcionárov alebo socialistického štátu musí byť úplne rovnaký, musí rešpektovať poznatky vedeckého riadenia.

Trvalému udržaniu úrovne modernej prosperujúcej výroby pomohol otec kybernetiky Norbert Wiener objasnením tretej formy vládnutia ekonomických objektov spätnou väzbou. V normálnych hospodárskych podmienkach znamená spätná väzba priebežné zasmenávanie akýchkoľvek odchýlok od naprogramovaného chodu výroby. Jej druhou funkciou je okamžité vykonávanie opatrenia na vrátenie výroby do pôvodnej požadovanej úrovne. Je samozrejmé, že k takáuto zásahu musia byť prostriedky, právomoci a koncepcie sa musí už pri organizačnom zabezpečení výroby a takouto činnosťou prečítať. Ak touto metódou prehodnotíme všetky otrasné systémy havarijných situácií v našom priemysle, môžeme zo stránok Pravdy opísať aj systémové vysvetlenie. Ani v jednom prípade ne nepočítalo s právomocou, finančnými alebo devízovými zdrojmi na odstránenie závary v rámci spätnej väzby na mieste jej vzniku. Ekonomické myslenie našej verejnosti ale aj odborníkov je centralistickým administratívnym modelom riadenia natoľko zdeformované, že si ani nevieme pred-

staviť možnosť, aby mechanik závodu mohol po zistení závary okamžite objednať náhradný stroj alebo diel v Paríži, ale ani v Budapešti.

Funkcia kvalifikovaného manažéra v priemysle, obchode alebo službách patrí v kapitalistickom svete medzi najlepšie platené zamestnania. Neopocobuje to triedny súcit akcionárov, ale skutočnosť, že najšť schopného riadiaceho pracovníka je zložitá úloha. Súbežným poznatkom je, že ľudia vediaci si svojich odborných schopností a zároveň plne vyťaženi v zložitých podmienkach riadenia nemajú záujem, zmysel ani čas na politickú činnosť. Ak chceme po štyridsiati rokoch budovania socializmu v ČSSR porovnať úroveň nášho priemyslu, kvality a technickej úrovne výrobkov, prosperity a schopnosti tvoriť devízové prostriedky povedzme a Rakúskom, potom sa musíme pozrieť na to, kto je na čele rakúskych firiem, počnúc malými zámočníckymi dielnami až po koncerny Opel, VOEST a ďalšie.

Ak má nastať ozdravenie súčasnej československej ekonomiky, musí sa dostať do rúk odborníkov a nie politických funkcionárov. Pri súčasnej vysokej vzdelanostnej úrovni potreba mať obavy, že nemáme potrebných schopných pracovníkov. Doterajšie prax vysvetľovania si vedúcej úlohy strany ako dosadzovanie prvých ľudí do vedenia podnikov spôsobila, že ľudia schopní riadiť a dosahovať výsledky sú mimo rámca terajších vedení. Ak sú obavy, že títo ľudia nebudú prosperovať socializmus, treba sa vrátiť k politickej ekonomii. Spoločenské zriadenie, ktoré má za cieľ byť najvyšším stupňom vývoje spoločnosti, nemôže mať obavy z nepochopenia práve zo strany najschopnejších.

larich Kružílik^{1*} : SLOVENSKÁ LITERÁRNA TVORBA NA ZÁPADO /1/

Exil - to je národ v malom. Tu sú zastúpené všetky orientácie politické, náboženské i umelecké. Len vari domáce vládnuce nomenklatúra v exile zastúpená nie je. Preto exil existuje, inak by ho nebolo. Exil uchováva zdedené tradície národné, spoločenské i kultúrne a opatruje ich ako dedičstvo otcov. Na nich buduje svoje predstavy o slobodnej spoločnosti. Verí v ideály a tie opatruje a pestuje aj v literárnej tvorbe. Slovenský exil možno všeobecne rozdeliť na tri vlny: I. povojnová, a utečencami zo Slovenskej republiky, II. februárová, a utečencami po komunistickom prevzatí moci vo februári 1948, III. poaugustová, alebo dubekovská, a utečencami po sovietskej okupácii. Najpočetnejšie boli prvá a tretia vlna, ktoré priniesli do zahraničia asi 40 tisíc utečencov. /1/ Ale utečenci prichádzali a prichádzajú stále aj medzi týmito vlnami a tak na mnohých tieto charakteristiky neplatia. V exile je vyše 60 tisíc Slovákov.

^{1*} Iarich Kružílik /nar.1914/ bol v rokoch 1945-48 aktivistom Demokratickej strany a pravidelným prispievateľom jej novín Čas. Po februári 1948 bol väznený. V roku 1950 emigroval na Západ. Bol dlhoročným redaktorom Slobodnej Európy. Teraz žije na dôchodku v NSR a pravidelne publikuje v slovenskej exilovej tlači. Svojou poéziou sa radí medzi osamelých básnikov v cudzom svete pod básnickým menom Marian Žiar. Autor početných esejí, úvah, noviel, básní a literárno-historických štúdií, z ktorých knižne vyšlo len torso. Roku 1955 vydal prapredávané básne väznených slovenských básnikov v knihe Modlitby v putách, s vlastným doslovom. V 1959 vydal preklady z poľskej, maďarskej a ruskej poézie odsmaku pod názvom Podaj nám ruku, Európa. K jeho šesťdesiatke vyšla zbierka jeho lyrickej poézie Finens a seútky /1974/ a potom zbierka esejí Živé stopy /1975/. Kružílik pripravil viaceré zborníky a bol dlhé roky kronikárom slovenského kultúrneho života doma i v zahraničí. Početné jeho básne prózy a štúdie boli publikované v Literárnom almanachu a rôznych slovenských i poľských časopisoch v zahraničí, ale najviac ich zostáva v rukopisoch. Prekladal tiež z poľskej, ruskej, nemeckej a maďarskej poézie. Od roku 1972 rediguje mesačník Horizont a od 1974 je úzkym spolupracovníkom kultúrneho časopisu Most.

V prvom povojnovom exile bola početná intelektuálne skupina, ktorá postupne, s utečeniami po februárových, položila základy slovenského exilového kultúrneho života. Dubekovská vlna tu prišla vlastne do hotového. Už roku 1954 založili revue Most, pre slobodnú slovenskú kultúru a roku 1956 založili Spoločnosť slovenských spisovateľov a umelcov /SSSU/. Most sa stal orgánom SSSU. Tento stav, aj keď zakladatelia Mostu a SSSU sú už mŕtvi, trvá ďalej. Popri nich najdôležitejšími činiteľmi aj v kultúrnom snažení sú Slovenský ústav Cleveland-Rím, Slovenský ústav sv. Cyrila a Metoda a vlastným vydavateľstvom a slovenské jezuitské kultúrno-duchovné stredisko v kanadskom Galte, rovnako a vlastným vydavateľstvom /Dobrá kniha/.

V Ríme už v rokoch 1945-48 sa okolo Karola Sidora vytvorila skupina literárnych a vedeckých pracovníkov, do ktorej patrili P. Hrušovský, J.C. Hronský, M. Sprinc, K. Strmeň, J. Cinčík a ďalší. Táto skupina sa presťahovala potom do Clevelandu v USA, kde rozvíjala kultúrny život Slovákov v Amerike. V Ríme vznikli aj prvé rukopisy niektorých vedeckých a literárnych prác, ktoré po roku 1947 vyšli tlačou v USA. V porovnaní so stavom slovenskej literatúry na Slovensku po 1948 možno povedať, že slobodná slovenská literatúra sa presťahovala do zahraničia. Aj keď jej autori stretali rôdne záseme a priamu domácu inšpiráciu, jej diela sú súčasťou celosvetového literárneho kontextu a v mnohom ohľade priniesli veľké obohatenie slovenskej literatúry. Na Slovensku sú tieto diela a ich autori len málo známi, alebo dokonca celkom neznámi, lebo ich mená sa nedať zjaviť v dejinách literatúry. A pritom, ako je jeden národ, tak jedna a spoločná je aj jeho literatúra, bez ohľadu na to, kde ju autor tvorí. Tento nedostatok domácej dejín slovenskej literatúry chceme nahradiť aspoň stručným pohľadom na slovenskú literárnu tvorbu na Západe.

Josef C i g e r - H r o n s k ý /1896-1960/ mal v exile ťažké životné podmienky. Jeho najväčším životným nešťastím bolo, že z Ríma emigroval v roku 1948 do Argentíny, kde mal len málo blízkych priateľov a chýbala mu aj dôverná atmosféra rímskeho prostredia. Okrem toho ho mimoriadne trápila veľká túžba po domove. V listoch, ktoré písal blízkym priateľom sa pýtal: prečo som ja, správca kávice a spisovateľ, politickým vyhnancom?

Napriek exilovým ťažkostiam začal už v Ríme literárne tvoriť a to tak, že nikto nevedel, čo pripravuje. Tu napísal svoju novelu zo starorímskych čias Predávač talizmanov Liberius Gaius od Porta Collina /1947, II.vyd.1972/ a veľký historický

román Andreas Bur Majster /1948/, z prostredia bojnického panstva na rozhraní 18. a 19. storočia. Najväčšou jeho románovou dielom v exile je Svet na Trasovisku /1960/, v ktorom suchytil obraz slovenskej dediny, rozpoltenej v časoch povstania. Posmrtno zásluhou S. Mečiara vyšli jeho novely Z brúsneho skla /1964/ a román Na krížnych cestách /1966/ s atmosférou doby na začiatku Slovenského štátu.

Hronský pritom publikoval Dve slovenské Ameriky /1958/ a početné drobné prósy a články, rostratené v časopisoch. Veľmi aktívne sa zúčastňoval aj na organizovaní slovenského kultúrneho života v zahraničí. Stál pri zrode Mostu /1954/, časopisu pre slovenskú kultúru v zahraničí, bol iniciátorom založenia Spolku slovenských spisovateľov a umelcov /1956/ a Zahraničnej Matice slovenskej /1959/. V Hronskom stratilo Slovensko nielen najúspešnejšieho budovateľa Matice slovenskej, ale i veľkú literárnu osobnosť. Viaceré jeho literárne diela boli preložené do iných jazykov. V roku 1984 vyšiel v anglickom preklade A. Činčuru, s predslovom P. Petra a zásluhou M. Rodinskej v Columbus, Ohio, USA jeho snámy román Josef Mek. /2/

K starej generácii slovenských prozaikov v zahraničí patrili Peter Klás, vlastným menom Ľudovít Kandra /1904/. Do exilu prišiel v 1945. Roku 1949 emigroval do Kanady. Svoje literárne práce uverejňoval v časopisoch a almanachoch na pokračovanie. Prvý vyšiel v rokoch 1951-52 v Slovenskej obrane /USA/ jeho román Satan proti Bohu. Tam uverejnil na pokračovanie aj svoje poviedky Na otvore života /1959/. Roku 1974 vydal knižne román Svetlo pod halenu. V Literárnom almanachu Slováka v Amerike publikoval v 1968 novelu Idiot. V Literárnom almanachu /1970-1973/, v Kalendári Národného slovenského spolku /1970-1971/ a v Kalendári Jednota /1970/ uverejňoval na pokračovanie svoje literárne črty ěce hosp. Kandraova literárna tvorba je prevažne chlaem ideologickej rozpoltenosti prešivaneho času. Túto problematiku prenáša autor do slovenského prostredia. Veľká časť Klásovej tvorby zostáva rostratená po časopisoch a iná časť leží nepublikovaná u autora.

Najplodnejším moderným slovenským básnikom bol Rudolf Dilong /1905-1986/. Dilong po druhej svetovej vojne prišiel najprv do Ríma, ale v 1947 emigroval do Argentíny. Už na Slovensku platil sa "enfant terrible" slovenskej poézie. Tým sa stal aj prvý roky v exile. Svoje verše uverejňoval vtedy v satirických pamfletoch /Kumšt napíťate sa zbavití/, v časopisoch /Mia, Rozvoj, Most a iné/ a v zborníkoch /Vo vyhnanstve/. Od roku 1950 vydal toľko básnických kníh ako žiaden iný z moderných slovenských básnikov. Po P.O. Hviezdoslavovi bol najplodnejším slovenským básnikom. Jeho poéziu poznajúce národná sentimentosť, láska k vlasť, túžba po domove a viera v slobodu. S týmito motívmi, promiešanými neraz aj náboženskými citmi stretáme sa naposol v jeho básnických zbierkach Dieľky bez domova /1950/, Balady /1953/, Za svetlom /1954/, Na vrchu nádeje /1955/, Stopy v ohni /1956/, V záblesku vekov /1959/, Dotyk s večnosťou /1961/, Brehy slobody /1965/, Na hrudách času /1966/, Pod krížom /1967/, Mladý seme /1969/, Kde holub nedoletí /1970/. Vydal tiež zbierku mariánskej poézie Matka celá si krásna /1970/. Medzitým napísal autobiografický román Bez matky /1951/, eseje Cesty vyhnanca /1951/, prozaický apov o Slovensku Pieseň lásky /1953/, román Agónia veku /1954/, drámu Gorez /1963/ s počiatkom kresťanstva na Slovensku, Slovo Bošie /1955/, čiže vysvetlenia nedeľných evanjelií a Golgota /1957/ čiže legendy o umučení Pána nášho Ježiša Krista.

Potom nasledovali ďalšie zbierky básní ako Srdce nás bije /1970/, ktorá vyšla vo zvláštny grafickej úprave k básnikovej sedemdesiatke iba v 50 exemplároch, dvojčrťová slovensko-anglická zbierka Ponúkam chlieb so soľou /1971/, Hladný vetrík /1972/ a Vidím otvorené nebo /1976/.

Posledné roky Dilong sa zvláštnou záľubou pestoval lyrickú prósu, kde hýri krásou slova a bohatstvom obrazov. Sú to menovite zbierky Pokora vína /1973/, Rozprávka má krídla /1973/, Lyrické meditácie Vidíte slnko /1973/ a ďalšie lyrické prósy Na polhodinku /1974/, Pred tebou váša /1975/, Kde človek kladie semiačko /1975/, Čo viator nepovie /1976/, Oči nám horia /1976/, Duch do dejín /1976/, Memoáre /1976/ o stratávaní sveta a ľudí, román v lyrické lásky Nezomrie kto miluje /1976/, sonety Akí sme všetci /1977/, Milovaní /1980/, Milovať do konca /1981/, Latieľ a doletieť /1982/. Roku 1974 vydal knihu sforimov Stĺmená slovička a v 1975 náboženské meditácie Kto sa vie modliť. Ako františkánsky básnik oslávil svätca svojej rehole knižkou Svätce z Asie /1975/. Dilong je po Hugolinovi Gav-

lovičovi najväčším slovenským františkánskym básnik. Od 1965 redigoval Listy sv. Františka, časopis katolíckych Slovákov a františkánskych terciárov. Mnohé jeho básne, úvahy a články zostávajú rostratené po almanachoch a časopisoch. Niektoré jeho básne boli preložené aj do poľštiny, španielčiny a francúzštiny. /3/

Andrej Žarnov, vlastným menom František Šubík /1903-1982/ patrili na Slovensku už v medzivojnovom období sa najpopulárnejšieho básnika po Martinovi Rúsovovi. Jeho poézia smala ako slovenské marcellais. Mnohé jeho národné básne a tohto obdobia sú rostratené v americko-slovenských novinách. Po príchode do exilu 1952 napísal otrasnú básň Slovenský žiaľ /Most I - 1954/1/, a obrazom Slovenska, aké zanechal za sebou. V exile vydal len jednu zbierku pôvodnej poézie Presievat piesku /1973/, v ktorej nedvial na svoju dojmavú lyriku z rokov jeho života na Slovensku. A aj tu jednu časť venoval cudším básnikom /Z iných vavrínov/. Veľmi ťažko prežíval tragédiu syna, ochrnutého po motocyklovej nehode. A to tým viac, že už doma stratil tragicky jedného syna v detskom veku. Poézia zostávala i tu láskou jeho života, ale venoval sa viac prekladom ako vlastnej pôvodnej tvorbe. V jubilejnom cyrilometodajskom roku 1963 prešiel do moderného poetického úsu niektoré básne Jána Hollého a vydal ich v útlej zbierke Hlas matky Tetry. V americkom prostredí venoval sa najviac prekladom so svetovej poézie. Roku 1976 vydal preklad Vážanskej balady Oscara Wilde. Roku 1978 vyšiel jeho preklad Danteho Pekla, ktorý čiastočne pripravil s Mikulášom Pašitkom už na Slovensku v rokoch 1948-1952 a ktorý potom dokončil v Amerike v rokoch 1975-1977. Po voľbe Karola Wojtyly za pápeža Jána Pavla II. ho zaujala jeho poézia tým viac, že už na Slovensku so zvláštnou láskou prekladal poľských básnikov. Tak v roku 1979 vydal výber z poézie Andrzeja Jawieňa /Ján Pavol II./ v knihe Profily. Viaceré Žarnovove básne rostratené v Literárnom almanachu Slováka v Amerike, v Moste a v rôznych časopisoch v zahraničí. /4/

Mikuláš Sprinc /1914-1986/ bol po druhej svetovej vojne vyhnancom slovenského kultúrneho života v Amerike. Roku 1947 emigroval do USA, kde s F. Hrušovským, K. Strieňom, J. Činčíkom a A. Pirom vytvorili pri benediktínskom opátstve sv. Andreja-Svorada mimoriadne aktívnu skupinu, ktorá novými /Slovenské noviny, redigoval a vydával Fr. Hrušovský/, zborníkmi /Nádej víťazná, Zdravica sv. Cyrilovi a Metodovi a iné/ a časopisom Most ako aj Spolkom slovenských spisovateľov a umelcov úplne rozšýbala americko-slovenský život. Bolo to jedno z najkrajších období v povojnovom americko-slovenskom živote. K tejto skupine patrili aj J.C. Hronský a A. Žarnov, takže Cleveland bol vtedy Mekkom slovenského života v Amerike.

Sprincova literárna tvorba je plodná a pestrá. Po príchode do USA napísal knihu spomienok a zážitkov K slobodným pobrežiam /1950/ a s Karolom Strieňom vydali spoločnú básnickú zbierku Putovné piesne /1950/, do ktorej Sprinc prispel cyklom Vinohrad. V knihe Sv. Andrej-Svorad sobrazil život sv. Svorada, uctievaného aj na Slovensku. Potom sa venoval už prevažne poézii. Vo viacerých zbierkach zanechal krásnu lyrickú poéziu, plnú inšpirácie americkým životom a americkou prírodou, ale aj neprerušiteľných sväzkov a domovom. Sú to zbierky Na Floride s čas /1953/ a Tvárou proti slnku /1955/. Cestu po Kalifornii a zážitky s tanajšími Slovámi zachytil v knihe Cesty a osudy /1957/. Poézia bola intenznou potrebou jeho života, k nej sa vracal neustále. Jej venoval aj ďalšie knihy veršov ako Z poludnia a polnoci /1960/, Mladosť orla /1962/, Oči moje pútnice /1965/, Andante /1967/, Bratislavský park /1968/, Pieseň s Palidora /1970/, Korálov ostrov /1973/, Sonety o kráse /1976/, Tiché vody /1977/, Nehasínajte hviesty /1980/, Oleandra /1983/ a Jazero Oriona /1983/. V tejto tvorbe sa naplno prejavil Sprincov básnický naturel. Bol obdivovateľom Ameriky, jej slobody, ale aj španielckých Medrál a Talianska, ktoré ho lákalo neprestajne.

Ako básnik-kňaz vedal hold mariánskej kultu v knihe Matka krásneho milovania /1954/. Osobné spomienky a zážitky zo života v Amerike shrnul v knihe Z odviatych dní /1979/. Črty zo života slovenských básnikov v Pensylvánii obsahuje jeho kniha Listy s Coral /1951-1952/. Sprinc bol už na Slovensku snámy ako prekladateľ Rilke, Lippert, Papini/. V exile sa básnicka prekladom venoval len zriedka. Zato preložil snámy Papiniho knihu Svedkovia utrpenia /1952/. Spolu s Dilongom, Okrášom a Strieňom vydali zbierku veršov Odkas /1970/, ktorí venovali Josefovi Cincíkovi k jeho šesťdesiatke. Početné Sprincove úvahy, články, recenzie a básne zostávajú rostratené v almanachoch a časopisoch. Sprinc od roku 1954 až do smrti redigoval časopis

pie pre slovenskú kultúru Kost a o predsedon F. Šubítkom viedol ako tajomník aj Spolok slovenských spisovateľov a umelcov. /5/

Karol S t r n e ě /1921/ je najplodnejšia slovenský prekladateľ so svetovej poézie. Už pred koncom druhej svetovej vojny sa preslávil prekladmi z Rilkeho, Rilkeho, Danteho a Poea. Keď po vojne prišiel do Talianska, mnohí obdivovali jeho taliančinu, stoby patrili do "bratru veľkého Danteho". Stráž vedel využiť svoj rečový talent a v krátených prekladoch priblížil Slovákom mnohé plody svetovej poézie. Emoc ho možno považovať za najkvalitnejšieho a najbádnickejšieho slovenského prekladateľa poetických plodov mnohých storočí.

Po príchode do exilu svoje pôvodné verše zhral v cykle Strieborná legenda, ktorý publikoval v zbierke Putovné piesne /1950/, čo vydali spoločne s Kikuld'om Sprincem. Oba vytvorili obdivuhodnú básnickú dvojicu a v mnohoh sa dopĺňali, radili a povzbudzovali. Bolo to úspešné a v našich literárnych dejinách priem príkladná spolupráca dvoch básnikov, ktorá trvala až do Sprincovej smrti. Neskôr sa Stráž opäť ozval dvoma zbierkami reflexívnej lyriky Čakajú mivy jar /1953/ a Znamenie ryby /1959/, ako aj zbierkou seriálovej poézie Preblichoslavná /1977/. Týmto zbierkami viacerým ukončil svoju pôvodnú poéziu a potom sa venoval predovšetkým prekladom, aby slovenských milovníkov poézie osvedčil a vrcholovú dielnu svetovej poézie.

Už roku 1947 v zborníku Múzej výtvarné uverejnil svoje preklady Portugalských sonetov D.B. Branníngovej. V tých rokoch začal prekladať aj Shakespeareove drámy, ktoré dosiaľ navyšili knižku. Roku 1954 vydal preklad Nového zákona a k biblickým textom sa vracia ustavične. Potom prišli na rad diela svetových básnikov: Claudelova Krížová cesta /1954/, Danteho Peklo /1965/, výber z poézie Paula Claudela v zbierke Dobré slovo /1969/, výber z Rilkeho lyriky Strečveršia z Valcie /1972/ a potom dva rozsiahle súbory prekladov so svetovej lyriky Mýštvo I. a II. /1972/, ktoré J.M. Rydlo po zdĺhu nazval "epochálnym činom v dejinách slovenskej literatúry". Za nimi nasledoval preklad z lyriky Francesca Petrarca v zbierke Vozria /1974/, preklad drámy T.S. Eliote Vozňa v katedrále /1975/, podaj Francesca Thomasona Hobacký chrst /1982/ a prólogu a epilógu Antona Hlinku a roku 1985 vydal preklad Claudelovej Krmáky pre tri hlasy. Popritom Stráž už roky prekladá zo storočnej poézie, z čoho doteraz publikoval len úlohy.

hodnota Strážových prekladov spočíva hlavne v tom, že vie jedinečne vytvárať náboženskú alebo kultúrnu symboliku pôvodného diela, že nekapituluje pred cudzím básnickým obrazom, ale hľadá adekvátny mu tvar, aj keby to trvalo dlho. Jeho preklady sa rodia ako pôvodná poézia, s vnútornou intuíciou, s potreby a vnútorného predstavenia, posadených pritom varušenis a radostou z básnického objavu. Stráž je poeta ratus, pre ktorého je poésia potrebou života.

Gorazd Z v o n i c k ý /1913/, vlastným menom Andrej Šandor, selesitácky ríštor, je z tých exilových básnikov, ktorí sa žili koncentračný tábor v 50. rokoch, keď likvidovali rehole a odvíjali kláštory. Nabyť toho, tento básnik by nikdy nebol opustil vlasť. Tak srastný je a dômyslný a všetkým, čo prešiel jeho život, že citlivo reaguje na každú jeho krivdu. Toto je jedna črta, ktorá posadzuje poésiu Gorazda Zvonického. Tá druhá črta je jeho hlboká náboženská viera, obdiv Božej Matky Márie a hold, ktorý vďačí sa dobrodružie viery slovenským patrónom sv. Cyrilovi a Metodovi. Bohatstvo tejto inšpirácie nachádzame v jeho básnických zbierkach ako S ukrajínokom na aruku /1958/, s dvodajom slovom J.C. Hronského, Prebída sa sem /1964/, Na jubilejné vino /1965/, Slnko sa miluje /1967/, Prekútasav lovištie /1968/, len drápy-výhriky pri invázii /1969/, Na igricovom kore /1973/, Seba parál /1973/, Nopárat čím viac lyka /1973/, Obolus /1983/ a Smr Mariánka hora /1988/. O prôsu sa podelil v knižke Dva romány: Otelo Křutkovej diery /1972/.

Zvonický je tiež skvelým prekladateľom z talianskej poézie. Výber so Spennika Francesca Petrarca vydal v knihe Ues pohyb k radcu /1974/. V nasledujúcich rokoch vydal tri diely Hymn na posvätenie čaru /1975 a 1976/. Roku 1979 vyšiel jeho preklad Sonetov Uga Foscola.

Ako básnik, ktorý vonúje hierorický obdiv seriánskej kultúry, bol roku 1957 prijatý za člena Academia Mariam Salesiana. Mnohé Zvonického básne a dráhy nachádzame na stránkach Slovenských hlasov s Rima a iných časopisov. Zvonický má veľkú záslu-

hu, že pritiahol k poésii mladého talentovaného básnika Janka Hlyádra, ktorý žije v Juhoslávii. /6/

Z exilových prosaíkov po J.C. Hronskom najviac uposornil na seba Pavol H r t ú s J u r i n a /1919/. Už na Slovensku bol považovaný za "majstra lyrizovanej prózy". Do exilu prišiel v 1948 a v 1949 emigroval do Austrálie. Aktívne sa podieľal na organizovaní života Slovákov v Austrálii a rozprádal tiež obdivuhodnú kultúrnu činnosť. Zároveň sa stal hrad písať do slovenskej zahraničnej tlače a svoje literárne práce uverejňoval tiež v almanachoch a zborníkoch. Roku 1964 vydal dokumentárnu beletristiku Z roči do reči, so života prvých Slovákov v Austrálii. Potom nasledovalo jeho prósa Lívno a potom /1969/, ktorá obsahuje 14 poviedok s Kyatú. Krátke prózy zhral v knihe Dňá a krvi /1972/, a doslovom Fr. Vauka o diele autora. Po pár rokoch vydal zbierku noviel Jasva /1978/ a po nej spomienky a reflexie v knihe Mý vrcholí /1979/. Početné krátke prózy uverejnil v literárnom almanachu Slováka v Amerike v rokoch 1958-1975 a tiež v Hoste, v slovenských kalendároch a časopisoch. V rukopise zostávajú dosiaľ jeho prózy Spoluzus, Z kroka na krok, Pred anjelský trúbenci a iné.

Hrtús Jurina písal aj básne, a ktorými sa otáčame v zborníku Zdravica sv. Cyrilovi a Metodovi a v časopisoch. Okrem toho prekladal so sv. Augustína, Kiplinga a Gurenchho. Hrtúsovo dielo posadené jeho krásnou lyrickou rečou, bohatstvom obrazov a svedčnosťou slovenských lesov má približuje domov v jeho nezabudnuteľnej podobe. Taká umelcká práca prežije čas.

Prvý zo šidovskou tématickou vniesol do exilovej literárnej tvorby Emil K n i e ž a . Roku 1963 odišiel do exilu a usadil sa vo Švajčiarsku. Roku 1976 vydal pozoruhodnú knihu prosaických spomienok na sudy šidov po druhej svetovej vojne a názvom Zvoľte všetko na nás. Venoval ju pamiatke osvietenského vášne Michela Horákeho z Bratislavy, ktorý zahynul pri vyčetrovaní orgána štátnej bezpečnosti v januári 1954. Románová tématicku obsahuje aj jeho kniha Šidovská skupina Jankela Tannabruna /1975/. Kniha okrem toho napísal aj iné drobné prózy a úvahy

Zaujímavým sjevom v exilovej literatúre je Ján O k á r /1915/, básnik, prosaik a novinár. Po päťročnom pobyte v Ríme roku 1950 emigroval do USA, kde prevzal redakciu týždenníka Slová v Amerike. Jeho zásluhou bolo, že pri tomto týždenníku založil v 1953 Literárny almanach, ktorý viedol až do roku 1958, kedy ho prevzal Jozef Paučo a vydával ho až do smrti v 1975. V Literárnom almanachu sa sledovali takmer celá slovenská exilová literárna obec. Tu vychádzali aj ich historicko-kultúrne a historicko-politické štúdie, ale predovšetkým beletria. Okáľ a Paučo sa takto mimoriadne zaslúžili o slovenský literárny prejav v zahraničí.

Prvé literárne práce v exile publikoval Okáľ v zborníku Vo vyhnanstve /1947/ a svoje verše a krátke prózy uverejňoval tiež v časopise Rím, ktorý od jesene 1948 začal vydávať Ignác Zelenka. Roku 1950 vydal informačnú knihu Svätý rok. V 1953 napísal romantickú rozprávku, a opisom utečeneckého prostredia v Neapoli. V 1954 vydal karpatskú epigu Jurej Jánošík. V tom istom roku vydal Kroniku Slovákov a potom cyklus Kronika o dejatvovaní, sláve a ponížení Slovákov. Roku 1958 opustil redakciu Slováka v Amerike a na dlhší čas sa aj literárne oddiel. Prihlásil sa až v 1962 satirickým románom Blíženci. Roku 1969 vydal Malý kalendár /Vignety a kreseje/. Potom vydal niekoľko kníh drobných veršov a kresieb J. Cincika, J. Okáľ a J. Cincik : Voda a vino /1970/, J. Okáľ a J. Cincik: Cielito lindo /Jasné nebo/. Karty z Mexika /1972/ a J. Okáľ a J. Cincik: Nedoručené pohľadnice /1973/. Okáľ je snáď aj ako autor satirickej a komicko-básnickej tvorby. Okrem toho je jeho Veľký kalendár Káčura /1975/. Pokúšil sa aj o Variácie na štvorveršia Chajjáme /1980/.

Mimoriadne cenné sú aj jeho spomienkové prózy ako Leto na Traunc /1986/, a pohľad na život emigrantov v prvých povojnových rokoch. Dokumentárnu hodnotu majú aj jeho početné nekrológy /Jurko Pronský, Martin Banta, Ján Doraneký, J.C. Hronský, B. Dilong, M. Sprinc, S.B. Roman, T. Zúbek a iné/. Mnohé jeho verše, drobné prózy, spomienky a úvahy zostávajú roztratené na stránkach zborníkov, almanachov a časopisov. Ako číty šlovek chce zachovať svedectvo o svojom čase a jeho ľuďoch.

Početné básnické knihy vytvoril v exile aj Eugen V o s a -

a i z /1913-1921/, vlastný menom Igačo Zelenka. Bol skladateľom slovenského mesačníka Rím a sídila Rím, kde vyšli viaceré cenové práce. Bol básnickym asperateľom Stredomorja, najmä Talianska a Grécka. Ale vo svojich veršoch sa neprestajne obracia aj k domovu. Výber z jeho poetického tvorby zhrnul J.E. Bor do zborníka Zo sčítania básní /1965/. Potom však Vesnia vydal ešte celý rad básnických kníh ako Z temna mojich hôr /1966/, Cesta na Forsu /1967/, Ja nie som potomok slatokopov /1968/, Aj v etruských schrádkach /lyrické miniatúry, 1970/, Kytice nesúdobok /Kibostné verše, 1971/, verše zo stredomorja Ó, more, more /1973/, voľné verše Prahňajúc svoj rímsky náčrtok /1975/, obdiv Grécku v zbierke Ó zadrž grécke brany a lásku k domovu Slovenské sčítanie. Početná jeho verše boli preložené do taliančiny a gréčtiny. Sam Vesnia napísal aj viaceré verše v taliančine. Vesninova medročná poésia je výrazom vnútornej fantázie básnika. Jeho vybrané básne vyšli aj v talianskom zborníku Francesco Gligora: Dieci anni di poesia italiana, Roma 1974. Vesnia dostal aj talianske literárne významenie. //

Popri týchto plodných a popredných literárnych sjevoch je v slovenskom exile ešte celý rad posoruhodných starších i mladších literárnych talentov, ktoré sa v cudzom svete najmä pre existenčné starosti nevládali presadiť. Ale aj tak tu treba spomenúť viacerých literárnych tvorcov, ktorí uposornili na seba svojou tvorbou. Je to najmä Ján D o r a n s k ý /1913-1973/, autor krátkych próz ako Posledná šanca /1956/, Alex prišiel /1969/ a iné, ktoré uverejňoval najmä v Literárnom almanachu Slovákia v Amerike. Doranský písal aj posoruhodné epigravy, ktoré vyšli v zbierke Sto epigramov /1971/ a úvodom Frontiška Vnuka. Okrem toho vydal aj satirické verše Z času na čas /1972/ a zbierku lyrickéj poésie Od spľnu po satenie /1972/, na okraj ktorej J.M. Rydlo napísal: "Poésia - matka utrpení slovenského exulanta. Dva desaťročia rokov. Mäčejší a sklenní. Túžob a lásk. Rozhodnutí a strádání. Ideál však jediný. Večný..."

Do skupiny týchto básnikov patrí aj Ludo B e š e ň o v - e k ý /1910/, autor vlasteneckých veršov, ale aj intímnej lyriky a precíznych spevov. Svoje básne, draby, spomienky, poviedky a články uverejňoval v exilových a krajanekých časopisoch, zborníkoch a Almanachu Slovákia v Amerike. Bešeňovský prešiel ťažkými ranami osudu, kedy ho udrela pri živote len hlboká viera v Boha a veri aj láska k slovenskému literárnemu výrazu. Je z tých obdivuhodných básnikov, ktorých nič neklánilo, ktorí si aseluhujú rolu románových hrdinov. Keď na Slovensku zatopili Liptovské sv. Maru, obec v jeho rodnom Liptove, napísal krásne spomienky na Liptovské sv. Maru /1972/. Potom cyklostylovanou vydal zbierku poésie V krvi sa nosia /1976/ a Batôštek a slza /1978/. Mestnec súsluhou slovenských organizácií vydal antológiu jeho bohatej poésie V putách sveta /1983/, s doslovom Fr. Vnuka. Bol to básnik Ludo Bešeňovský, ktorý svojím viednym talentom aktualizoval oslavu hymnu Boha, čas nášil... na hymnu slovenskej emigrácie, keď ju doplnil veršami:

Bože, rád zbláznim na slovenský ľud svoj,
pod bičom krivdy ako saze hynie:
česa i vo naste otcovsky pri ňom stoj,
v sčítaní hromom keď sa k Tebe vlnie.
K modlitbe vrúcnej spínajú sa dlane:
Dedičstvo otcov zachovaj sfa, Pane!

/Pokračovanie/

117:

/1/ V exilovej vlne Slovenskej republiky prišla popredná elita Matice slovenskej /J.C.Hronský, S.Mešiar, F.Hrušovský, M.Bartek, J.Cincik, E.Geraldini a iní/ a s nimi aj celý rad mladých básnikov a publicistov /R.Dilong, M.Sprinc, K.Strmeň, J.Doranský, J.Cikl, L.Bešeňovský, M.Jusková, J.Varinský, J.E.Bor, K.Čulen, J.Meštančík, J.Paučo, L.Kalandra, S.Polakovič a iní/. Po roku 1948 prišli sas G.Zvonický, F.Hrtús-Jurina, J.Antošik, A.Zarnov, T.Zúbek, I.Krušliak, J.Diešha, Fr.Vauk, J.Staško, J.Spetko, Fr.Koščík, J.Zvonár-Pieň, K.Belák, V.Ste-fánek a iní. V posaugustovej vlne prišli L.Mňačko, J.Blaškovič, A.Gundová-Jergová, M.Jankovský/A.Bráda/, J.Milučký, J.Gavalcové, D.Šisko, I.Brešná, E.Knieša a iní. Ak v prvej a drubej exilovej vlne prišli mnohí politicky a kultúrne orientovaní utedení, zdá sa, že v tretej vlne je už mnoho technickej inteligencie, ktorá sa vedela preto aj rýchlejšie existenčne uplatniť.

/2/ Lit.: A.Matuška: J.C.Hronský /Bratislava,1970/, I.Krušliak: Domov bol jeho vesmirom /in: Živé stopy, Cambridge, Ont. 1975/, J.M.Rydlo: The World on a Quakere /in: Slovak Studies XV/1975/, J.Paučo: Paulatke Josefa Cigra Hronského /Middletown, Pa. 1960/, F.Hrušovský: Josef Ciger Hronský /in:Moet III /1956/, s.2-12/, S.Mešiar: Josef Ciger Hronský /in: Letopis Matice slovenskej v zahraničí, 1963/.

/3/ Lit.: I.Krušliak: Dilongov vstup do poésie /Moet 28 /1981/, s.3-4/, J.E.Bor: Rudolf Dilong, básnik stratenzej slovenskej slobody, 1975, W.K.: Odišiel pošt národa /in: Slovenské zvesti-ZPS, s.2-3,1986/, Kompletnú bibliografiu Dilongovej tvorby pripravil J.M.Rydlo.

/4/ Lit.: M.Sprinc: Pozdrav Andrejovi Zarnovovi /1903-1963/, Cleveland, Oh.

/5/ Lit.: F.Vauk: Päťdesiatnik Mikuláš Sprinc /Slovák v Amerike, 25.XII.1964/; I.Krušliak: Spov medzi vlnami. K päťdesiatke Mikuláša Sprinca /Moet 11 /1964, s.3-4/; K.Strmeň /ed./: Mikuláš Sprinc - Tvárou k slaku. Výber z diela pri príležitosti básnikovej šesťdesiatky /1974/; I.Krušliak: Nad životom a dielom Mikuláša Sprinca /Moet XXXIV /1987/, s.1-2/.

/6/ Lit.: J.Rydlo: Rossievaš perál. Zborník k básnikovej šesťdesiatke 1973 s výberom jeho diela.

/7/ Lit.: Najlepším znalcom Vesninovej poésie je J.E.Bor, ktorý bol editorm jeho viacerých básnických kníh, ku ktorým písal aj osobitné zhodnotenie. Psari tiež J.E.Bor: Eugen Vesnia - básnik stredomorja, 1968.

LITERÁRNY TÝŽDENÍK A TÍ DRUHÍ

I.

Po dvoch desaťročiach sa znovu objavil na literárnej scéne nový časopis, ktorý by chcel reprezentovať intelektuálny život na Slovensku. Ak však prelistujeme jednotlivé čísla, sčítame, že ide len o pokus ako vyviesnuť z behna normálneho dpaddingu spoločnosti. Opäť do v ňom dostávajú k slovu tí isti ľudia, ktorí sa v období normalizácie podieľali na ničení duchovných hodnôt, na dezintegrovaní historickéj skutočnosti, ľudia, ktorí si vydobili monopol na celú kultúrnu produkciu. Bat priester i autorom, ktorí na natešia sa takéj "spoločenskej väčšosti", ktorých možno nájsť medzi prominentných nie je sa jeho strážnym človekom. Pri čítaní časopisu sam sa možno nel ubrániť pocitu, že sa stal tribúnou pre všetkých, ktorí

si svoj charakter sadúli v uplynulých desaťročiach konsolidácie a dnes si ho prepierajú v čistejších vodách prestavy. Ako môže na čitateľa pôsobiť napríklad polemika Michala veraus Žiak, ako len detinské vybeavovanie si osobných úctov, ako iba čira demontácia neuspokojených osobných ambícií? Ak k tomu pridružíme ešte hlasy súčastnených na tejto polemike, dostaneme ohôr posilnených a urazených, ktorí sa chopili vhadnej situácie a chcu i oni pripieť svojou maličkosťou k tejto význame zásorov.

Zrejme hlasnosť a la slovenské pesnry sa pre zachých stele prvým stupienkom, ako sa vyplňat po spoločenskom rebrítku. Alebo sa chcu všetci títo horliví reformatori rehabilitovať pred dejinami, aby ich niekto v budúcnosti možnošil sa konservatívov? Svoju opatrnosť a umiernenosť často kryjú pláštikom štylistickej elegancie a intelektuálnej ekvilibristiky.

Celkom infa dojmos na zna sepoznobil list jedného čitateľa uverejnený v 12-ten číste. Lakonicky tu vyjadril jedinou vetou celé myšlienkové zoskrsanie časopisu: "Kupuj LT, môžeš sa posabávať". Úplne súhlasia, ale nielen posabávať. Môžeš sa i súčasne divadelného predstavenia, ktoré ti redakcia na svojich stránkach predvádza. Môžeš na ňom usrieť nepočítané množstvo postavičiek od národných, socialistických a tých šakajúcich ešte len na svoju príležitosť. Sem-tam nejaký trisessy hlas, ktorý však rýchlo zanikne v hurhaji smobých výkrikov. Môžeš na ňom zazrieť vyškieraúcich sa klaunov, exhibicionistov a grafo-manov. Najväčšiu pozornosť však pútajú akrobati, ktorí priamo pred tvojimi očami predvádzajú exemplárne salto mortale. Veď sú národní a tým je to už dovolené ...

Ešte zia v živej pamäti, keď nás pred niekoľkými rokmi v škole učili dce tu všetka táto "národná". Ako vzor nás predkladali celé spektrum kladných čítankových hodínov, ktorých na svojich stránkach produkovali títo spisovatelia. Spomínas si, a ešte odporca sem strávil celé hodiny nad dielom jedného z najväčších - Vladimira Mináča. Vtedy som ešte netušil, že sa ras k rasu vrátia, práve v závislosti s LT.

Mináča najnovšie sponed pod názvom "Humanizmus, sen a skutočnosť" vysnieva ako nostalgica. Nostalgia sa čacni, keď ako spisovateľ stál v popredí tých, čo umŕtvovali duchovná klíru v rokoch normalizácie. Steží si prelístovať jeho objemné spisy, ktoré by nás mohli sľúžiť za príklad normalizačných praktík v literatúre 70-tych rokov. Koľko nadviatňových výpadov vyslovil Mináč na úroveň všetkých, ktorí sa ocitli na čiernej listine heretikov a rebelov, hatiacich ďalšie budovateľov reálneho socializmu. Robí to neosaj majetrovsky. Za špecifický inventár jeho jazykových prostriedkov by sa musel hanbit ani profesionálny propagandista. Ako inak možno interpretovať prívlastky: Títo koketky, či kokotky dojia ... ich nearevnosť a neochopnosť posnať hĺbku vlastnej povrchnosti ... ich pohľad s koňa egoistického hrdopyšstva ... /V.Mináč: Texty a kontexty, BL-1992/, len ako znenhu zapážiť sa možnosť a dostať sa tak na najvyšší stupeňok "umeleckého oznaenia". Nie je div, že sa Vladimír Mináč ocitol dneš v nezavideniahodnej situácii: niet už proti komu bojovať. "Práve skúsenosť ma priučila stáťe-nému hlasu, veď proti komu sa dneš a u nás dá intelektuálny revoltovať? Vari nechcete ešte jednu vojnu volovať? /LT 4,89/. Bitčné pole je už vyprázdnené. Na obzore sa musia najprv objaviť nové obete, na ktoré by mohol Mináč opäť nasieriť ostrie svojho pera.

O umení sa hovorí, že odzrkadľuje morálnu atmosféru spoločnosti. Táto funkcia však nemôže spísať umenie redukované len na politickú konjunkturalizáciu, ktorá ide vedno so spoločenskou prostitúciou. Tekto vykliečená stránca na svojej opodstatnenosti-posedruje, ale umŕtvoje. Spoločnosť sa ocitá v letargii a apatii, kedy opŕšenie základných materiálnych a podo-vých potrieb je základným krádeca života väčšej časti jej členov. V tejto situácii umenie najajyš spíša funkciu relaxácie, nemôže ísť však pod povrch vecí, jeho značne súženým myšlienkovým horizontca je popisovanie privátnych príhod profánnej existencie. Tento proces duchovnej impotencie spoločnosti si všimá i Mináč: "Moja národná mentalita možno privykla na tmu /veď len srite: tisíc rokov porobyl/ a možno si v nej volká ako divé sviňa v bahna - a napokon teraz, keď svietia obrazovky, nie je tmá čolná, je to prítiaie, naplácne neuveriteľnými duševnými črienotami. Chrochroch - chrochraj prasa, veď si na-šiel" /LT 4,88/ Tak predca obet na obzore. Je ňou celý národ. Heurčhal! Aká to pocta byť národným umelcom divých sviň!

Keď sa obarie sa svojou minulosťou, pociťuje Mináč sklamanie. Všetko ru ekoci pretieklo medzi prstami a stratilo sa v nezvratna. Začína pochybovať i o tom, čomu zjavštil celé svoje literárne snaženie, reprezentované stalinckými a brežnevovskými ideálmi komunistického spoločenosti: "... existuje komunizmus srdca? Ak áso, napriek suchenickej chorobe srdca ešte stále bije na to ísť, napriek tomu, že nádej sa svedčuje ako Brežnevov koža".

Frans Kafka vo svojej novele Promena opisuje jednu takúto metamorfózu. Mináč napísal k tejto novele pokračovanie. Je zia jeho vlastné autobiografie, v ktorej stihol prerokovať takýchto metamorfóz už niekoľko. V tej poslednej už nejras savoršil svoje umelecké smerovanie - doviedol ho ad absurdum. S precíznosťou hodinárskeho majstra potrel všetko, čo doteras napísal. V literárnej publicistike objavil dva nové pojmy: sebese-

gúcia a obehaekriminácia. Rukodci literárni historici ho určite priradia k patofyzikám.

Kesni by sme obíeť ani to, že práve šefredaktor LT Vincent Šebík napísal čoslov k Mináčovej knihe "Texty a kontexty", v ktorca vysoko oceňuje jeho "špecifické myslenie, pozorovací talent, strategický rozum, vedomie svislosti ..." a ďalšie "afirmatívne schopnosti".

Ak sa chceš vyhadiť zodpovednosti za morálny úpadok spoločnosti, napíš čo literárneho týždenníka.

II.

"Aby sme mohli menit skutočnosť, musíme ju posnať. Aby sme ju posnali, musíme byť pripravení prijať riziko konfrontácie medzi realitou a našou predstavou" /LT ,88/.

To sú dvečmi slová šifca bývalého ministra kultúry Miroslava Váľka, ktorý bol najprv uverejnený v Rudca Práve a potom v LT. Mohli by sme povedať, že Váľek sa so svojím ministerským kreslom rozlúčil dôstojným spôsobom. Svedčí o tom nielen celý obsah jeho sáverného politického posolstva, ale i "odvaha" s akou tu nastoľuje chúlóstavé témy, ktoré sa predtým obchádzali bez povšimnutia, alebo im bol vyhradený priestor mimo oficiálne diskutované témy. Dokonca sa ozvali i hlasy hovoriace o "odvážnom slovenskom básnikovi", ktorý čoskoro doplatí na svoj kritický tón. Priebeh nasledujúcich udalostí akoby im dal za pravdu. Na sklonku roka Váľek podal demisiu, aby sa venoval výlučne básnickej tvorbe.

"Korunistickej strane Československa sa podarilo to, k čomu je ťažko nájať v hieširni období. Vylučne politickými prostriedkami vyviedla naše národy s hlbokkej krízy, zo spoločenského a ekonomického rozvratu." /Umění mít umění, MF 1981/

V 69-tom bol Váľek postavený do funkcie ministra kultúry SSR, aby v nasledujúcich rokoch svedol podľa stranických direktív úspešný boj s pravocivými živlami, aby ich vyobcoval s radov "nepošťvarených". "Je treba zdôrazniť, že stále viac sa bude uplatňovať neoparne správna zásada, že za angažovaným socialistickým umelckým dielom musí stáť i morálne čistá a celistvá osobnosť jeho tvorcu." /Umění mít umění/ Z umenia sa stáva ideologický nástroj na politickú induktrináciu spoločnosti, všetko čo nevyhovuje politickému sebestvu vládnúcej garnitúry je psnečované za prejavy buržoázneho liberalizmu. "Nie je vhodnejšie príležitosti k prerokovaniu liberalizmu v skajkoľvek podoba, než ochabnutie našej práce, tlasenie našich triednych, stranických, socialistických princípov ..." /Umění mít umění/ Všetky pozitívne impulzy, ktoré sa srodili v období spoločensko-politického uvoľnenia sú vo Váľkovej interpretácii dehonestované, ich nositelia deklarovani na úroveň politických štváčov čaka spolupracujúcich so západnými diverznými centrálmami, koruzporaných "západnými pseudokultúrnymi inštitúciami".

Myslí si, že je zbytočné začerať sa podrobne týmto belesostom, ak ho môžeme označiť za čosi minulé, ako odstrašujúce svedectvo "brežnevovskej" éry. Logokracia však bnužial ani dneš nepatrí minulosti a jej aktéri sa v rovnakej miere ako vtedy dostávajú k slovu. Táto apologizácia stalinckého modelu kultúrnej politiky má stále verných zástancov i v súčasnom období gleanosti. V nedávno uverejnenom rozhovore /LT 1,89/ s novým ministrom kultúry Koyšom sa môžeme presvedčiť o pokračujúcom konzervatívnom kurse, ktorý len potvrdzuje status quo, úsaku kontinuitu s celým predchádzajúcim konsolidáčnym obdobím. Opäť sa tu objavuje ono snahe kladivo na čarodejnice, ten všezahrňujúci pojem, s ktorým sa vyrukuje, keď sa už vyčerpali všetky argumenty. Spoločnosť obchádza strešídlo nasývané buržoázny liberalizmus: "Rovnako však podkladajú nálož pri prestavbu nezodpovedné liberalistické nálady ..." /LT 1,88/ Slobohá výmena názorov vždy iritovala všetkých diktátorov, lebo v nej videli úhľadného nepriateľa, ohrozujúceho ich mocenské postavenie. Jej najväčším nedostatkom je, že sa nemá vrganisovať, že vzniká spontánne a chaoticky bez direktívnych smerníc.

P. Koyš sa podujal na nezavideniahodnú prácu - s posicie ortodoxného brežnevovca rovidovať samotného Gorbačova. Oprahuje starý stalincký politický program o sotrújúcom sa triednom boji, aby nia nahradil Gorbačovove vyhlásenie, že "nikto nemá sponol na pravdu". "Socializmus je však vláduo pracujúceho ľudu s hegemoniou robotníckej triedy". /LT 1,89/ Koyš hovorí o hegemonizme v období, keď sa Gorbačov snaží aktivizo-

veľ väčšiu sociálnu vrstvu obyvateľstva, keď vytvára širší priestor pre slobodnejšiu výmenu názorov.

Koľd patrí medzi tých autorov, ktorí vždy vedeli vhodným spôsobom reagovať na potreby spoločenskej objednávky. Dokazuje to i prostredníctvom svojej "bdenickej tvorby", ktorá je jedinečným príkladom politickej servilnosti.

Tak ako sa nádej chveje v ráne,
nádej na doň dobrý ako mäkký chlieb,
naše túžby arkadia sa v strane,
túžby ľudí, čo chud siac a šat a mliek.

Akoby sa strane povedalo
o všetkom a všetko - aj keď nemá sa.
Lenže povedané je málo,
sta keď povieš: obloha je belasá.

P. Koľd: Kridla, BL 1979

Asi sotva možno očakávať nejakú zmenu v kultúrnej politike, aspoň takú, akú vidíme v ZSSR, pokým ju budú riadiť ľudia verní brežnevovským ideám. Na literárnej scéne bude i naďalej prevládať šedý priemer, i naďalej sa budú uverejňovať len diela na akceptovateľnej ideovo-umeleckej úrovni, i naďalej budú môcť publikovať len autori "motálne čisti". Preto celá tzv. diskusia okolo slovenskej literatúry v období prestavby je len ďalšou kampaňou, ako sa reorientovať na "nový obsah" ofenzívneho ideologického boja, ktorý sa od pôvodného odlišuje len v novej politickej frazeológii, obohatenej o termíny z "prestavbového slovníka".

MAUZÓLEUM CHATAMA SOPHERA V BRATISLAVE

Keď sa inty naj priateľ začal zaujímať o históriu židov na Slovensku, s úžasom zistil, ako má málo povedať, že sa pod nsmi rozprestiera Atlantída - zabudnutej veľkej kultúry. V krátkosti sa dá povedať, že židia patria od nepamäti k tunajšiemu etniku. Chasari, ktorí na území dnešného Slovenska žili už sa doby rímskej ríše alebo prišli s predkami Maďarov, dávno splynuli s miestnym obyvateľstvom. Slovenskí židia sa sem prisťahovali na pozvanie kráľa Bélu IV., neskôr prišli z Nemcka, Čiech, Moravy a južnej ríše. Poľskí židia s Halic sa sem dostali po roku 1667. Prvá písomná zmienka od bratislavských židov pochádza z 11. storočia.

Dnes už v Bratislave takmer nič nappripadá silný kultúrny vplyv židov v minulosti, okrem synagogy na Heydukovej ulici a nouseporiadanej zbierky kníh v Univerzitnej knižnici. Stará synagoga na Zámočkej ulici a gymboga na Rybnom námestí, ktoré musela v šesťdesiatych rokoch ustúpiť stavbe mosta cez Dunaj, sú už stúrané a dva cintoríny - náboženský a ortodoxný, vedľa Kráľovského dvorca nad Mäbreaň arm.gem. Ľudvíka Svobodu, sú milonardou ukryté pred zrakmi verejnosti, takže si na ne málokto spomenie.

Na hradnom úbočí nad Dunajom, tam, kde dnes ťať na nábrežie tunel pod hradom, ležal sa národný cintorín prastarej náboženskej obce, prepobitý židom sa panstva grófa Pálffyho. V roku 1664 prešiel tento cintorín do vlastníctva bratislavskej Chevra Kadiša - pohrebnej spoločnosti. Na cintoríne boli pochovávaní obyvatelia pälfyovského geta a židia, významní roku 1670 v Viedni. Cintorín bol používaný do roku 1847, keď sa tu zachádzalo okolo 6000 hrobov. Je dobré si pripomenúť mená niektorých slávnych predkov náboženskej obce, ktorí tu ležali: Oppenheimer, Thoben-Mandel, Spira, Pressburger, Leitersdorfer, Iritzer, Brill-Brillia, Lemberger, Bettelheim, Wappfried, Pappenheim, Bernau.

Rozširovanie mesta sa dotklo aj tejto pamiatky. Robert Neumana, ktorý bol pri ozbunčení cintorína, o ňom píše: "V roku 1911 začal veľký boj o udržanie tohto klenotu bratislavského židovstva. Nutnosť zrušiť cintorín sa odvodňovala tým, že svojou polohou prechádza prechádza a regulácia cesty vyžaduje jeho odstránenie. Starý cintorín však odolal až do roku 1942. Viety sa začalo s veľkolepou stavbou tunela pod hradom a táto stavba si vyžiadala, aby bola srušená úroveň cesty. Bratislavská Chevra Kadiša, ako ochranka predpisov si určila sa úchom: udržať hroby rabinov na pôvodnom mieste, ostatné hroby exhumovať a znovu uložiť do spoločného hrobu na ortodoxnom cintoríne ...". Po jednaniach o vnútornej správu bolo dohodnuté, že nad hrobmi rabinov bude postavené mauzóleum, ktoré teraz leží v hĺbke päť metrov pod úrovňou cesty. Vechod do mauzólea je nenápadný, na križovatke troch električiek pri dnti tunela na nábrežie. Mauzóleum je pomenované po najslávnejšom bratislavskom rabinovi Moše Schreiberovi "Chatam" Sopherovi, ktorého hroba v podobe postele s dvoma bohatými protyhuja ostatné hroby v podzemí.

Na tento rok pripadne 150. výročie smrti tohto židovského učenca a učiteľa, ktorý sa za svojho účinkovania v Bratislave stal duchovným vodcom stredoeurópskeho židovstva a jeho rod viedol bratislavský rabinát a školu až do jej zániku v tomto storočí. Aj pred Spherom pôsobili v Bratislave slávni rabíni. Jeho predchodca, Rabbi Mešulam Egger z Tiziania v Halic, sa ujal rabinátu v Bratislave roku 1794. Doma ho už ako 17-ročného poverili vedením tamojšieho rabinátu, neskôr viedol jednu z najväčších talmudistických škôl svojej doby. Keď sa v Halic rozkol chasidismus, prijal pozvanie sa hlavného rabína do Bratislavy, kde počas svojho účinkovania prispel k svetovému chýru tunajšej židovity - vysokej školy rabinkej. Tento chýr ešte zvýraznil jeho nástupca Moše Sopher. Po smrti Mešulama Eggera zostal bratislavský rabinát päť rokov neobsadený.

Na začiatku 18. storočia bolo v Uhorsku, ako tvrdili židovskí učenci, veľmi nízka úroveň v Tíre. V Nemocku, v Čechách a na Morave úroveň sa prekvitala, preto hľadali uhorské obce rabinov tam. Tento sem prišli s Poľska a Nemocka Meir ben Isak, Abraham Epstein, Jehuda Lob ben Samuel Zebi. Títo rabíni mali čokoľko veľký depech, pričádzali sa nimi žiaci zbliska i zďaleka. V dobe, keď bol bratislavský rabinát po smrti Rabbi Eggera neobsadený, bolo veľa rabinov podozrivých z vieroučných úchyľiek, úrad a počty chceli získať aj nešťastní židia, rabinov svet bol rozdelený rôznymi sporami. V tejto situácii sa v Bratislave dohodli na troch kandidátoch. Boli to: Akiba Eger, neskôr hlavný rabin v Poznani, Rabbi Baruch Fränkl, rabin v Lipniku a Rabbi Scholaim Ullmann. Počas voľby sa ozval jeden z najplyvnejších členov obce, Rabbi Daniel Steinschnaider-Prostita a navrhol za kandidáta aj Rabbi Moše Sophera s Mattersdorfu, "najslávnejšiu hviezdu dejín bratislavskej židovskej obce".

Moše Schreiber "Chatam" Sopher sa narodil 24. septembra 1762 vo Frankfurte nad Mohanom ako syn židovského učenca Samuela a jeho manželky Real, vnučky najvýznamnejšieho talmudistu Rabbi Abrahama ha-Kohen Schottena, ktorý vedel odvodiť svoj rodokmeň od Rabbi Schlomo ben Jisachar-Raschins. Už v ranom veku sa prejavili jeho neobyčajné schopnosti. Ako sedemročný chlapec vedel spamäti všetkých päť Mojžišových kníh a dokončil traktát talmudu "Bese". Výuku chlapca prevzal jeho vsdelaný otec, neskôr boli jeho učiteľmi Matan ha-Kohen Adler, ktorý viedol školu talmudu vo Frankfurte a Pinchas Horovita, frankfurtský hlavný rabin. V rokoch 1776-78 navštevoval židovu Michela Scheuera v Maini. Po návrate domov odišiel v roku 1783 s Matanom Adlerom do Boskovic. Tam počúval prednášky Samuela ha-Levi Kela s Kolína, slávneho "Machazit Meachstala". V roku 1785 sa v Prostějove oženil s dcérou učenca Mozeša Jervita Sárou. Do roku 1793 viedol Spher talmudistickú školu v Prostějove, odkiaľ bol odvolený sa rabinom do Strážnice. Po päťročnom pôsobení v Strážnici ho pozvali sa hlavného rabína do Mattersdorfu. Od roku 1801 dostal niekoľko pozvaní - 1800 sa rabinom do Třeštu na Morave, 1801 opäť do Strážnice a 1802 do Nového Města. Toto posledné prijal. V roku 1802 vypukol v meste poľier, ktorý zachvátil celú Judengasse. Sopher nechcel v tejto ťažkej situácii obec opustiť a výnimočne vynorolcom pomáhal. Sám sa preto dostal do ťažkej finančnej situácie, napriek tomu odmietol pozvanie do Nitry a Balážskych Daráň.

V tejto dobe bol Sopher v halachistickom písomnom styku /halacha je súdrosť výkladu náboženských otázok/ s mnohými učencami, ktorí mu predkladali na rozhodnutie svoje otázky, ale jeho najväčšou povinnosťou bolo vyučovanie. Pätnásteho septembra 1806 ho upovedomila bratislavská židovská obec o tom, že bol zvolený za rabína a učiteľa v Ješive. Po obvyklých blahoželeniach pripojili aj: "... posielame k Vám troch výsneďných mužov našej obce, ktorí sú splnomocnení oznámiť aj ďalšie okolnosti týkajúce sa príjmov, ako aj zabezpečenia žiakov školy; tiež aby ich prostredníctvom Vaša Tóra-učenosť oznámila, či sa jej uráči sa k nám skloniť a svetlo svojej Tóra-učenosti na nás vyžiarovať..." 21. septembra nasledoval ďalší list plný lichôtok, v ktorom však medzi riekami možno vyčítať, že akceptovanie napriek voľbe ľúbo neprebšlo hladko. Mocná rodina Theben chcela na čelo bratislavskej obce postaviť svojho príbuzného, učenca Salomona Lob Grünefelda. Nespokojnosť, ktorá z toho vznikla, pocítil aj Spher, ako vidno z jeho korešpondencie so svojím známym, bratislavským rabinátskym assesorom Danielom Frosnitom. V októbri 1806 opustil Sopher Mattersdorf a trinásteho prišiel do Bratislavy.

V Bratislave získal Moše Sopher veľkú slávu. Jeho prednášky počúvali stovky žiakov zblízka i zďaleka. Ľudia sa predkladali mnohé otázky, hlavne náboženské, v sporných prípadoch bol povolávaný ako sudca. Pre všetky jeho rozhodnutia bolo charakteristické nepodplatená láska k pravde. Co rozpoznal ako pravdivé, bránil všetkými dostupnými prostriedkami. Prostý a skromný muž, ktorý však hriarľivo strážil počty príslušníkov Tóry a jej nositeľov. Bránil aj najmenšie zvyky a obyčaje, ale nebol nepriateľský k vzdelanosti; pražskej obci doporučil za rabína Solomona Jehudu Rappaporta z Tarnopola.

Proti rabínom ktorým chýbala kvalifikácia alebo si kúpili úrad za peniaze bol bezohľadný. Vystupoval aj proti kolegom, dokonca proti Wolfovi Rappaportovi, ktorý mu bol kongeniálny v učenosti a nespočíval sa ním v ostrovtipe, avšak vo svojich rozhodnutiach bol vľadný, vystúpil s bezohľadnou priateľnosťou, neodstrašilo ho ani udanie na úradoch a Wolf chcel nechať disqualifikovať prostredníctvom vlády. Rappaporta zachránila len úcta obce. Zaujímavé bolo stanovisko Sophera aj voči Sukcesionarecht, čo znamená, že úrad po zomretom rabínovi má dostať ako dedičstvo jeho syn bez ohľadu na stanovisko obce. Tvrdil, že rabinát nie je služba, rabin nie je k obci v služobnom vzťahu, že učenie je slobodné povolanie. Ak je niekto schopnejší ako rabínov syn, potom tento musí odstúpiť.

Moše Sopher bol vyvyšvateľom v spore proti Hamburgskému kotoľným reformám. Pripojili sa k nemu mnohí európejskí rabíni avšakých miest a spoločne tieto reformy odmietli. Viedol výsneďný spor aj proti erudckému rabínovi Achronovi Charinovi. Svetšky vzdelané kruhy obce neodčakávali od Sophera účinný odpor proti pokrokovým tendenciám joržfínskej doby, ale nežný a priateľský rabin, keď sa jednalo o ochranu starých pozícií, mal "odvahu a silu ľava".

Dobrotou srdca, píše sa v knihe Die Juden und die Juden-gemeinde Bratislava in Vergangenheit und Gegenwart /editor Hugo Gold, Judenverlag Brn, 1932/, dojímavou sbočnosťou, usilachtilja vzťahenie, prostou a strannou bytosťou ako aj znalosťou Tóry, spojenou s bespríkladnou usilovnosťou a oddanosťou veci žiakov si získal srdcia svojich protivníkov. Moše Sopher bol malý, chudý, červenobrdý muž so žiarivými očami, nad ktorými sa klenulo husté obočie. V jeho osobnosti bolo niečo fasci-

nudjee, čo nútilo druhých k poalužnosti. Z celej Európy mu predkladali náboženské otázky a veľkí učenci sa podriaďovali jeho výrokom. Vo svojom spise Responzen /Chiduse Torat Moše - podľa sešiatkočných písemn tohto názvu ho volali Chatam/ ukázal jasné logické zmyslenie, ovládnutie literatúry, spoľahlivé dokazovanie, pevne postavené dedukcie ako aj prehrádné usporiadanie preberanej látky. To ho vysdvihlo na vrchol stredoEurópekeho ršofnskeho svata. Skole vtladil pečať svojej individuality a bratislavská Ješiva kráčala v jeho stopách až do svojho zániku. V rokoch 1796-1839 viedol už spomenutú halachistickú výmenu listov so 447 korešpondentmi a udelil 1272 odpovedí na halachistické otázky.

Rabí Moše Sopher bol tým, ktorého židia nazývajú "Achron Sche-be Achronim" - posledný z posledných veľkých. Jeho rozhodnutia sú neodvolateľná, sú vrcholom najprianejšieho uváženia predpisov, sú dokonalosťou, ktorá sa nikdy viac nedosiahne a jeho osoba zostáva symbolom tejto dokonalosti pre ďalšie generácie.

Od roku 1829, keď Sopher prvýkrát vážne ochorel, sa nikdy celkom nezotavil. V mrci 1832 uzavrel jeho druhá manželka Sára, dcéra rabína Akiba Egera, vdova po rabínovi Abrahamovi Nosserovi. O tri roky neskôr sa oženil po tretíkrát a vdovou po rabínovi Zebi Hirschovi Hellerovi.

8. decembra 1836 napísal Moše Spher poslednú vôľu, v ktorej sa obracia na svoje deti a obec. Varuje v nej pred novotami, pred pýchou a povýšenosťou. Obsekom a zmyslom života má byť učenie a vyučovanie. Proší, aby nenaschali miesto rabína v židovskom prípade neobsadené dlhšie ako dva roky a aby na toto miesto vybrali sbožného a učného, novotám neprajného muža.

V roku 1839 sa jeho zdravotný stav zhoršil natoľko, že mu už nepomohol ani chýrny špecialista z Viedna a veľký rabín J. októbri 1839 usiere vo veku 77 rokov. V nasledujúci deň bol so dčiatí 10 000 smútiacich pochovaný v truhle s ľavice, na ktorú sedával pri prednáškach. Vdva már niesli jeho žiaci viac ako 90 rukopisov.

Do dneš prichádzajú do bratislavského mauzolea každoročne sešiatkom októbri židia takmer z celého sveta, aby si pripomenuli paviatku svojho slávneho predka.

Dnešná módna predstava "európekeho domu" sa nenšie obíť bez sbožného, sväčša trpého posnania, ale vari najdôležitejšie je vrátiť sa k spoločným koreňom, a ktorých vyrástla európeka kultúra. Jedným z nich je židovská kultúra, ktorá je dšaleadne vystavená na viere a židovské náboženstvo, zasrané na výklad sveta a výsneďný etický charakterom. Táto etika, ktorá je na pšde židovstva dočnne vykladaná a sprešovaná, rozvinutá v kresťanstve tvorí základ európekej kultúry. Aj keď je tento základ prikrýty hyperracionalizmom posledných storočí, je aj vďaka neprerušenej židovskej tradícii prístupný, kedykoľvek to bude Európa a šlovek v ohrození potrebovať.

Kočí sa niekoľko tisíc židov v Československu utieklo do vnútornej diaspory a mnohí asimilovali, mali by sme znovu posnavať desaťročia zabúdané tisícročné dedičstvo pravdepodobne nie celkom paralelnej židovskej kultúry.

/Podľa dostupných článkov spracovali -88-/

DRHÉ RAZ SPORNÝ LAV

/Zo spomienok Pavla Carnogurackého/

Znovupostavenie časti Štefánikovho pomníka, ale bez jeho podstaty - sochy samotného generála Milana Rastislava Štefánika, podávala tlač ako spravenie krivdy, lebo vraj pomník odstránili ľudci po vzniku Slovenského štátu roku 1940 /Smena s 22.10.1988/.

Iste, v roku 1938 takto uvedený Štefánik na historickom mieste Bratislavy, došlo vtedy nenásielne privítanie, tohčé oduševnenie na Slovensku. Celý národ i e malou skupinkou žvičiarov, s inteligenciou, svlášť s umelecko-výtvarnej složky,

až s rozhorčením vyjedroval svoju nevdú. Nebola to nevdá strážnická, politická. Bol to spontánny prejav urazeného národa, živelne spätého s pamiatkou a úctou k svojmu veľikánovi sedšínarodnej vřšky. Dôkazom toho je i list autora pamníka sochára B.Kafka s 19. apríla 1939. Podal dielo ako vlastnú, teda nie národom schválenú koncepciu.

Bratislava mala vtedy dôstojný pomník na letisku pri Ivaňke. Tam mládež, školy vo výročie, vsádzali hold svojmu hrdinovi. A to až do čias, keď terajší "ctiteľia" tieto prejavy snemožnili. Srdce, duša národa sa odvtedy spontánne skláňajú pri mohutnom náhrobku Štefánikovom na Bradle, ako sa to manifestatívne prejavilo v roku 1968.

Do objavenia sa Kafkovo pomníka postavil národ na Slovensku niekoľko veľkých, umelecky hodnotných monumentálnych sôch Štefánikovi: v Košiciach, Nových Zámkoch, Trenčíne, Trnave. Najväčšia z nich je pri moste cez Váh v Považskej Bystrici. Sochy vyšli spod rúk dvoch vynikajúcich slovenských sochárov - Jozka Poppišila a Vojtecha Juriského. Ich veľkosť ukazuje súčasníkom spoločné dielo - pomník Pavla Országha Hviezdoslava pred budovou Národného divadla v Bratislave. V rokoch slovenskej štátnosti skoro každé mesto i väčšie dediny chceli mať pomník národného hrdinu Štefánika pre hrdosť i povzbudenie budúcej generácie.

Po udalostiach a zsmere roku 1948 boli všetky tieto pomníky odstránené. Len navyše utlačene, akoby doteraz zabudnutý, stojí Štefánikov pomník v Predmestí pri Považskej Bystrici. Získ, v nedostojnom, neudržovanom stave.

Po vyhlásení Slovenského štátu 14. marca 1939 zavali sa i rozhodné hlasy za odstránenie pomýleného, nedostojného pomníka v Bratislave. Protesty, ktoré dôrazne odôvodňovali záporný postoj k pomníku, nevyšli, ako to teraz tvrdia, a kruhov ľudáckych, stranícko-politických, ale z umelecko-ideových, ktoré podávali osobu, čo sa predtým k ľudácku nehľadali.

Slovenské vládne miesta neprejavili ochotu pomník odstrániť. Už i preto nie, aby sa nedostali na úroveň tých barbarov, ktorí po utvorení štátu roku 1918 násilne a nedostojne odstránili, zničili veľkolepý Mariánsky stĺp v Prene na Staromestskom námestí. V Bratislave ich nasledovali podobne barbary - zrdnutia sochy cisárovny Márie Terézie. Ich čin je o to viac hodný odsúdenia, že cisárovna je spojená s mestom nielen svojou korunovačnou a prísahou, ale aj tým, že takmer všetok svoj súkromný čas prežila v Bratislave na Hrade. A samotný tento Hrad, vynikajúca dominant mesta, je v našich časoch obnovený v tej podobe, v akaj ho zanechala Mária Terézia.

Odmietnutie návrhu odstrániť pomník vyvolalo stupňované radikalizovanie. Množili sa hlasy nielen proti pomníku, nedostojnému národnému hrdinu. Ziadali odstrániť z vrcholku veže Dómu sv. Martina v Bratislave dodnes sa do diaľky skvejúcu korunu sv. Štefana. Symbol, ktorým tu takmer za tristo rokov boli pred hlavným oltárom Dómu korunovaní všetci králi a kráľovny Uhorského kráľovstva, ktorých súčasťou bolo i Slovensko.

Po udalostiach v Salzburgu v júli 1940 sa vädropolitické posery v štáte sčítali vystúpeniami radikálnych síl, podp-

rovaných zvonku. Prejavilo sa to aj v nátlaku na vládu, aby Štefánikov pomník v neprijateľnej podobe bol odstránený a nahradený iným, národu dôstojným, zodpovedajúcim miestu postavenia i dejinám.

Riešenie vtedy postúpili fórumu najzodpovednejšiemu - Smeu v Bratislave. Jeho Kultúrny výbor, vedený veľmi zodpovedným známym prelátom dr. E. Filkorom, mal predložiť Smeu vyhovujúci návrh riešenia. Členmi výboru boli i výsadané osobnosti kultúrneho života ako historik dr. František Hrušovský, básnik Emil Boleslav Lukáč, publicista Konštantín Čulen a ďalší.

Po viacerých rokovaníach, složitých i búrlivých, ale vecných, návrh odstrániť či zmeniť a prispôbiť Kafkov pomník bol jednoducho zamietnutý a to v prítomnosti samotného predsedu Smeu dr. Martina Sokola. Mne, pisateľovi týchto riadkov, účastníkovi rokovaní, zostalo ako členovi Výboru v trvalej, živovej pasáži vystúpenie básnika E. B. Lukáča. Až plechivo-búrlyvým hlasom zasiahol: "Nesiahnite na tento Štefánikov pomník, aj keby sme mali proti jeho ponechaniu stokoľvek vecné dôvody. Miesto, na ktorom stojí tu v Bratislave, je historicky posvätné. Už raz, takmer pred dvadsiatimi rokmi bolo brutálne zneuctené. Ak ho aj teraz tak isto zneuctíme, stane sa miestom, pratinutým akoby kliebku. A toho sa dopustiť nesmieme, lebo aj nás budú preklínať. Ponechajme riešenie tým, ktorí prídu po nás!"

Záporný rozhodnutia Výboru v Smeu sa vec pomníka neuzavrela. Občania zistili jedného dňa, že "český lev" - utiekol z pylónu. Aj v dvojzrakovom krížu v drúpkoch.

Odstánenie previedla armádna jednotka slovenského vojska na príkaz, podpísaný ministrom obrany Ferdinandom Čatlošom. Čatloš dal znakovým činiteľom zdôvodnenie: Obrovské zvieratá na pylóne, v čase vojny a leteckými útokmi, je jedinečným orientačným bodom pre nepriateľských letcov. Práve neho sa ľahko zorientujú pri útokoch na významné ciele v hlavnom meste. Odstánenie čast možno pokladať i za dočasné riešenie. Uložili ju bezpečne. Takto uvoľnené miesto na pylóne možno doplniť zodpovedným štátnym znakom, úzorne prevedeným. Samotný Štefánikova socha a pylónom zostali stáť na svojom mieste až do 30-tych rokov. Odstánenie pomníka sa už viac neuvážovalo. Nepovoleno, teda nezákonný návrh vojakov neprešiel. Miesto na pylóne ostalo prázdné do konca vojny.

KOMUNIKÁCIA

Bratislava, 5. 1. 1985

Prof. MUDr. Zdeněk Dienstbier, DrSc.
Výbor čl. verejnosti pro ľudské práva a humanitnú spoluprácu

P r a h a

Vážený pán profesor,

stojíte na čele Výboru čl. verejnosti pro ľudské práva a humanitnú spoluprácu. Podľa úvodného vyhlásenia chce Výbor vytvoriť platformu pre posudzovanie existujúceho právneho poriadku, jeho porovnávanie s prijatými medzinárodnými záväzkami a ich uplatňovanie pri realizácii ľudských práv. Fórum čl. verejnosti, ktoré Výbor zriadilo, súčasne vyvolalo všetkých čl. občanov, aby využili svoje práva a pripojili sa k rozvoju ľudských práv, občianskych slobôd a sociálnych istôt.

Vítame túto výstavu a súčasne Vás chceme upozorniť na aktuálne údaje o porušovaní Paktu o hospodárskych, sociálnych a kultúrnych právach v Československu, ktorý je súčasťou čl. právneho poriadku pod číslom 120/1976 Zb.

Už na októbrovom pléne ÚV KSS upozornil jeho člen Herbert Furtviš na čudnú prez obsadzovania čelných funkcií v našej spoločnosti, keď konštatoval: "Nechýbajú u nás dokonca snahy niektorých funkcionárov vytvárať následnícke vládnuce rodinné a skupinové záujmové reťazce a dynastie ... Ich arrogancia často neposobí hranicou."

Pravda, tento diskusný príspevok nebol uverejnený a koluje iba v odpisoch; jeho autenticitu si však môžete ľahko overiť.

Na decembrovom pléne ÚV KSS povedal pracovník aparátu ÚV Eugen Ujváry, že "Podstatná časť hospodárskych funkcií je podriadená členstvom v KSČ". Tento diskusný príspevok bol uverejnený v Pravde 21. decembra 1985.

Podľa čl. 7 písm. c/ Paktu účastnícke štáty sa zaviazali poskytnúť všetkým svojim občanom rovnakú príležitosť dosiahnuť v zamestnaní povýšenie na zodpovedajúci vyšší stupeň, pričom sa nebudú uplatňovať iné kritériá než dĺžka zamestnania a schoposti.

Podľa čl. 1 ods. 1 Dohovoru čísl. 111 Medzinárodnej úmluvy o zákaze diskriminácie v zamestnaní, pod diskrimináciou sa rozumie akokoľvek rozlišovanie, vylúčenie alebo preferovanie, založené - okrem iného - na politických názoroch, ktorého cieľom je anulovať alebo ohroziť rovnaké možnosti alebo saobchádzanie v otázkach zamestnania alebo povolania. Dohovor čísl. 111 naša republika ratifikovala.

Citované hlasy samotných predstaviteľov KSČ dokazujú, že Československo porušuje Pakt aj Dohovor čísl. 111. Nie, že by uvedení autori povedali niečo doteraz neznáme, ale možno sa doteraz na nich autoritatívne odvoláť.

V tejto súvislosti poukazujeme na referát predsedu vlády SSR Knoteka na decembrovom pléne ÚV KSS. Spomína v ňom usnesenie Sekretariátu ÚV KSČ o kádrovej práci pri voľbe riaditeľov v štátnych podnikoch. Toto usnesenie nebolo nikdy publikované a možno vysloviť podozrenie, že rozhodovanie o kandidá-

toch na funkciu riaditeľa vyhradzuje sa nomenklatúrny orgánom komunistickej strany, čím by sa skutočné voľby riaditeľov zmenili na frašku.

Ďalej pokračujúce vyhradzovanie vedúcich funkcií pre komunistov je dôsledkom uplatňovania vedúcej úlohy komunistickej strany. Ďalší člen aparátu ÚV KSS Ján Luhový napísal v Novom slove číslo 1/1989: "Uplatňovanie demokratických foriem výberu a rozmiestňovania kádrov sa však strana nezrieka zodpovednosti a naďalej ich považuje za kľúčový nástroj uplatňovania svojej vedúcej úlohy". Tento postoj a jeho dôsledky násorne ilustrujú, že táto úloha vedúcej úlohy strany vedie k priamemu porušovaniu práva. Jej uplatňovanie u nás zároveň dokazuje, že hlavnú vinu za súčasný krízový stav čsl. hospodárstva a českej a slovenskej spoločnosti vôbec nesie komunistická strana lebo práve jej členovia zastávajú rozhodujúce vedúce a riadiace funkcie.

Podľa nášho názoru, z existujúcej situácie vyplýva jediný usúver: komunistickej strane nemá byť vyhradená vedúca úloha v štáte. Najmä v pripravovanej novej ústave nemá byť ustanovenie o vedúcej úlohe strany.

Výbor, na čele ktorého stojíte, by mal zaujať stanovisko a odsúdiť politické akty, umožňujúce postiprávne uplatňovanie vedúcej úlohy strany. Predovšetkým je to uznesenie Predsedníctva

ÚV KSC zo 6. novembra 1970 o kádrovej práci a smernice ÚV KSC z decembra 1987 o kádrovej práci. Uznesenie aj smernice vyhradzujú právo rozhodovať o dôležitých kádrových otázkach členom komunistickej strany. Uznesenie aj smernice vedú v praxi k tomu, že podstatná časť vedúcich funkcií je podmienaná členstvom v KSC.

Pán profesor, Výbor čsl. verejnosti by mohol poďakovať čsl. verejnosti dôkaz, že je naozaj nezávislý a že o jeho kádrovom zložení nerozhodovala - povedzme - komunistická strana. Nasdávame sa, že vhodným dôkazom by bolo otvorené stanovisko o neslučiteľnosti vedúcej úlohy komunistickej strany a s nej vyplývajúcej praxe s Paktami o ľudských právach a s dohovormi o zákre diskriminácie v zamestnaní.

Taká úvaha nás viedla k napísaniu tohto listu.

S pozdravom

za Hnutie za občiansku slobodu na Slovensku:

Ján Šedlák, Rožňava, Čučma č.32

Juraj Kohutiar, Bratislava, Bernolákova č.4

Ján Čarnogurský, Bratislava, Karola Adlera č.10

Miroslav Kusý, Bratislava, Slovackého č.21

Záverečný dokument

viedenskej následnej schôdsky Helsinskej konferencie

/vňatky/

Zásady:

11. Zúčastnené štáty potvrdzujú, že budú rešpektovať ľudské práva a základné slobody, vrátane slobody myslenia, prejavu, náboženstva alebo viery pre všetkých bez rozdielu rasy, pohlavia, reči alebo náboženstva. Potvrdzujú tiež všeobecný význam ľudských práv a základných slobôd; ich rešpektovanie je základným predpokladom pre mier, spravodlivosť a bezpečnosť, ktoré sú nevyhnutné na rozvoj priateľských vzťahov a spolupráce medzi nimi ako aj všetkými štátmi.
12. Vyjadrujú svoje odhodlanie zabezpečiť účinný výkon ľudských práv a základných slobôd, ktoré všetky vyplývajú z vrodenej hodnoty ľudskej osoby a sú nevyhnutné pre jej slobodný a plný rozvoj. Usávajú, že občianske, politické, ekonomické, sociálne a kultúrne a iné práva a slobody majú zvrchovaný význam a musia sa plne zabezpečiť všetkými vhodnými prostriedkami.
13. V tejto súvislosti sa zaväzujú:
  - c/ uverejniť a rozšíriť text Záverečného aktu, Záverečného dokumentu a Madridu a tohto Záverečného dokumentu ...;
  - e/ rešpektovať právo svojich občanov aktívne prispievať, samostatne alebo v spojení s inými, na podporu a ochranu ľudských práv a základných slobôd;
  - g/ zabezpečiť ľudské práva a základné slobody každému na svojom území a podriadenému ich právomoci bez rozdielu rasy, farby pleti, pohlavia, reči, náboženstva, politických alebo iných názorov, národnosti, sociálneho pôvodu, majetku, rodiska alebo iného postavenia;
  - h/ zabezpečiť, aby nebol diskriminovaný za využívanie svojich práv, vyjadrenie zájmu ich využívať alebo pokus o ich vykonávanie štátnym jedincami ani členmi jeho rodiny;
  - i/ zabezpečiť, aby každý, kto tvrdí, že jeho ľudské práva a základné slobody boli porušené, mal účinnú ochranu aj dostupnú informáciu o takej ochrane;

zabezpečia najmä nasledovná možnosť:

- právo jednotlivca odvolať sa k výkonným, zákonodárnym, súdnym alebo opravným orgánom,
- právo na objektívne a verejnú vyšetrenie v primeranej lehote pred nezávislým a nezávislým súdom, vrátane práva na

prednesenie právnych argumentov a práva na zastúpenie právnych zástupcov podľa vlastnej voľby,

- právo na skoré a úradné oznámenie rozhodnutia o odvolaní, obsahujúce právne dôvody, o ktorých sa rozhodnutie opiera. Oznámenie bude písomné a tak vypracované, aby dotknutá osoba mohla účinne použiť ďalšie prípadné opravné prostriedky.
- 16. V záujme zabezpečenia slobody jednotlivcov vysnávajú a praktizovať náboženstvo alebo vieru, súčasne štáty najmä:
  - a/ prijímať účinné opatrenia na predchádzanie a vylúčenie diskriminácie proti jednotlivcom alebo spoločnostiam pre náboženstvo alebo vieru v súlade s uznesením, výkonom a využívaním ľudských práv a základných slobôd vo všetkých oblastiach občianskeho, politického, hospodárskeho, sociálneho a kultúrneho života a zabezpečia skutočnú rovnosť medzi veriacimi a neveriacimi;
  - b/ nastolia atmosféru vzájomnej tolerancie a rešpektu medzi veriacimi rôznych spoločností ako aj medzi veriacimi a neveriacimi;
  - c/ na základe slobody spoločností veriacich, ktorí praktizujú alebo chcú praktizovať svoju vieru v rámci ústavnej štruktúry svojho štátu, usunú ich postavenie, vymedzené pre nich v ich krajine;
  - d/ usunú právo náboženských spoločností
    - založiť a udržiavať na voľne prístupnom mieste modlitebne a shromaždištia,
    - organizovať sa podľa ich vlastného hierarchického a inštitucionálneho poriadku,
    - vyberať, určovať a meniť svoje celkové obcebné vedenie v súlade s ich požiadavkami a kritériami ako aj so slobodne schválenými dohodami medzi nimi a štátom,
    - vyberať a prijímať dobrovoľné finančné a iné príspevky;
  - e/ budú konzultovať s náboženstvami, ich inštitúciami a organizáciami v záujme lepšieho chápania požiadaviek náboženskej slobody;
  - f/ budú rešpektovať právo každého dávať a prijímať náboženskú výchovu v jazyku podľa vlastnej voľby, individuálne alebo v spojení s inými;
  - g/ nadviazať budú rešpektovať právo rodičov zabezpečiť náboženskú a morálnu výchovu svojich detí v súlade s ich vlastným presvedčením;

- h/ dovoľia výhovu náboženského personálu vo vhodných zariadeniach;
- 1/ budú rešpektovať právo jednotlivých veriacich a spoločností pokračovať, vlastniť a používať posvätné knihy, náboženské publikácie v jazyku podľa vlastnej voľby a iné články a materiály vzťahujúce sa k výkonu náboženstva alebo viery;
- 3/ dovoľia náboženstvám, inštitúciám a organizáciám vydávať, dovoľia a rozširovať náboženské publikácie a materiály;
- 12/ priaznivo posudzovať združenie náboženských spoločností na účasti vo verejnom dialógu napr. cez osnovenie prostriedkov;
17. Zúčastnené štáty usilujú, že výkon uvedených práv, svedičiek na slobodu náboženstva alebo viery možno podrobiť len takým obmedzeniam, ktoré obsahujú článok 8 ktoré sú v súlade s medzinárodným právom a ich medzinárodnými záväzkami. Zabezpečia vo svojich právnych poriadkoch plnú a účinnú zabezpečenie slobody viery, svedomia, náboženstva a príslušnosti.
10. Zúčastnené štáty podniknú systémy kroky na splnenie ustanovení Záverečného aktu a Záverečného dokumentu z Madridu, vzťahujúcich sa na národnostnú menšinu. Prijímajú všetky potrebné administratívne, správne, súdne a iné opatrenia a uplatnia príslušné medzinárodné nástroje, ktorými sú viazané, na zabezpečenie ochrany ľudských práv a základných slobôd osôb, patriacich k národnostným menšinám na ich území. Zároveň sa zohľadňujú diskriminácie takých osôb a prispejú k zosilneniu ich národnostných združení a úloh v oblasti ľudských práv a základných slobôd.
19. Budú chrániť a vytvárať podmienky pre rozvoj etnickej, kultúrnej, rečovej a náboženskej identity národnostných menšín na svojom území. Budú rešpektovať slobodný výkon práv osôb, ktoré patria k týmto menšinám a zabezpečia ich úplnú rovnosť a iné.
20. Zúčastnené štáty budú plne rešpektovať právo každého
- na slobodný pohyb a pobyt vo vnútri hraníc každého štátu a
  - opustiť každý štát, vrátane svojho vlastného a vrátiť sa do vlastnej krajiny.
21. Zúčastnené štáty zabezpečia, aby výkon uvedených práv nebol obmedzený s výnimkou takých obmedzení, ktoré predpisuje článok 8 ktoré sú v súlade s ich povinnosťami podľa medzinárodného práva, osobitne podľa Medzinárodného paktu o občianstve a politických právach a s ich medzinárodnými záväzkami, osobitne so Všeobecnou deklaráciou ľudských práv. Také obmedzenia musia mať povahu výnimky. Zúčastnené štáty zabezpečia, že obmedzenia sa nebudú znovu uplatňovať a uplatňovať spoločne, ale len takým spôsobom, že účinné uplatnenie práv bude zaručené.
25. Potvrďujú, že vlády, inštitúcie, organizácie a osoby podporujú dôležitú a priaznivú úlohu a prispievajú na dosiahnutie cieľov a k spolupráci na plnení uskutocnení Záverečného aktu. Za tým účelom budú rešpektovať právo osôb pozorovať a podporovať uskutocnenie usúvňov Konferencie o bezpečnosti a spolupráci v Európe /KESZ/ a ich právo spájať sa a ísť sa týmto cieľom. Uľahčia priame kontakty a spojenie medzi týmito ľuďmi, organizáciami a inštitúciami v rámci štátov aj cez ich hranice a odstránia právne a administratívne prekážky, ak také existujú, ktoré sú v rozpore s ústavnými KESZ. Prijímajú tiež účinné opatrenia na uľahčenie prístupu k informáciám o plnení usúvňov KESZ a na slobodné vyjadrenie názorov na tieto otázky.

Kontakty medzi ľuďmi

1. V súlade s uskutocnením ustanovení o kontaktoch medzi ľuďmi zo Záverečného aktu, Záverečného dokumentu z Madridu a tohto dokumentu, zúčastnené štáty budú plniť svoje povinnosti podľa medzinárodného práva ako sa uvádza v časti o záležitostiach v tomto dokumente, najmä v tom, že každý môže opustiť ktorokoľvek krajinu, vrátane svojej vlastnej a vrátiť sa do svojej krajiny; štáty budú plniť svoje medzinárodné záväzky na tomto poli.
16. Zabezpečia, že ak žiadost', opretá o ustanovenia Záverečného aktu a ďalších dokumentov KESZ o kontaktoch medzi ľuďmi, bude rozpracovaná s dôvodom, uvedených v príslušných medzinárodných zmluvách, žiadateľ urýchlene obdrží písomné oznámenie dôvodov, o ktorých sa rozhodnutie opiera. Spravidla, ale vždy, keď žiadateľ o to požiada, obdrží potrebné infor-

mácie o súhlasnosti účinných administratívnych alebo súdnych opravných prostriedkov proti rozhodnutiu, ktoré budú pre neho prístupné ako je obsahované v uvedených medzinárodných zmluvách. V prípadoch žiadosti o trvalé vystaňovanie do zahraničia, taká informácia bude súčasťou rozhodnutia o nej.

20. Budú priaznivo posudzovať žiadosti o cestovanie do zahraničia bez rozdielu ras, farby pleti, pohlavia, reči, náboženstva, politických alebo iných názorov, národnosti a sociálneho pôvodu, majetku, rodiča, veku a iného stavu. Zabezpečia, aby žiadne zamietnutie negatívne neovplyvnilo žiadosti iných osôb.
29. V súlade so Všeobecnou poštovou úniou a Medzinárodnou telekomunikačnou úniou
- zaručia slobodný prechod poštových správ a zásielok,
  - zabezpečia rýchle a nerušené doručenie korešpondencie, vrátane osobnej pošty a balíčkov,
  - budú rešpektovať poštové a telefónne tajomstvo,
  - zabezpečia nevyhnutné podmienky pre rýchle a nerušené telefónne spojenie, vrátane posilnenia automatického medzinárodného telefónneho spojenia, kde také existuje a budú ho rozvíjať.
31. Zabezpečia, aby postavenie osôb, patriacich k národnostným menšinám alebo regionálnym kultúram na ich území bolo rovné iným občanom v oblasti stykov medzi ľuďmi podľa Záverečného aktu a ďalších dokumentov KESZ a aby tieto osoby mohli nadviazať a udržiavať také styky prostredníctvom cestovania a iných prostriedkov spojenia, vrátane stykov a občanov iných štátov, s ktorými sdieľajú spoločný národný pôvod alebo kultúrne dedičstvo.
32. Dovoľia veriacim, náboženstvám a ich predstaviteľom v skupinách alebo jednotlivcovi nadviazať a udržiavať priame osobné styky a spojenie navzájom v ich vlastnej krajine a v cudzine, najmä prostredníctvom cestovania, účasti na pútiach, zhromaždeniach a iných náboženských udalostiach. V takej súvislosti a usmernením uvedených kontaktov a udalostí, účastníkmi sa povolí vydávať, prijímať a nosiť so sebou náboženské publikácie a predmety súvisiace s praktizovaním ich náboženstva a viery.
34. ... zabezpečia, aby si jednotlivci mohli slobodne zvoliť zdroj informácií každého druhu. Za tým účelom
- zabezpečia, že rozhlasové vysielacie, vysielajúce v súlade s medzinárodným rádiovým poriadkom ITU, bude možné priamo a nerušené počúvať v ich štátoch a
  - dovoľia jednotlivcom, inštitúciám a organizáciám, pri dodržaní autoritných práv, získavať, mať v držbe, rozširovať a rozširovať informačný materiál každého druhu.
- V súlade s týmto odstránia všetky obmedzenia, ktoré sú v rozpore s týmto súhlasom.
43. Podporia nevládne organizácie, pôsobiace na poli kultúry, aby sa mohli zúčastniť, spolu so štátnymi inštitúciami, na rozpracovaní a vykonaní medzishťátnych kultúrnych diel a jednotlivých projektov ako aj na rozpracovaní praktických opatrení, týkajúcich sa kultúrnej výmeny a spolupráce.
50. Zaručia neobmedzený prístup verejnosti na kultúrne podujatia, organizované na ich území osobami alebo inštitúciami a iných zúčastnených štátov a zaručia, aby organizátori mohli použiť všetky prostriedky, používané v hostiteľskej krajine na publikovanie takej udalosti.